

Om den svenske Almues Dagsværk eller Hoveripligt.

En historisk Afhandling

af

Jacob Lundell,

Adjunct i det juridiske Facultet ved Universitetet i Lund.

Forerindring.

Blandt de forskellige Materier, der staae i Forbindelse med de nyere europæiske Nationers Culturhistorie og indvortes Forfatning, indtager Hovetiet blandt de agrariske Forhold en saa meget vigtigere Plads, som det for en stor Deel kan siges at bestemme disse Forholds Udvikling og Skikkelse. Dets Historie taber sig, ligesom den hele Landbosforfatnings Opkomst og Dannelse, i en tidlig Periode af Middelalderen; men det er forgieves, hos Os, ligesom overhovedet i det skandinaviske Norden, at ville i denne Historie gaae længere tilbage, end de autentiske Kilder, som her kunne give nogen Oplysning, naae; og saadanne kunne, med Undtagelse af de saa Diplomer, hvor Spor til Hovet i Danmark først forekomme, fornemmelig kun være Nordens gamle Landskabslove. Men ogsaa i disse søge vi hos Os næsten forgieves nogensomhelst Bedtægt, der forudsætter og gaaer ud paa hiint Landbosforhold, hvilket dog allerede i en noget tidligere Tid, end den, Lovene i deres skriftlige Affattning tilhøre, er hyppigt baade i Danmark og Sverrige; men som vi derimod i Tyskland, ved Hjælp af dette Lands langt ældre diplomatisk Kilder, kunne forfølge til op i den frankisk-carolingiske Periode. Det er saaledes fra dette Land (ligesom formodentlig fra Frankrige), at man uden Tvivl snarest maatte kunne vente sig den fuldstændigste og fra de tidligste Kilder i Jordebøger og Diplomer udgaaende Historie af Hovetiet, i dets forskellige Former og Udviklinger (et Arbejde, som hidtil ganske savnes); om man endog ei engang i disse Lande vil kunne forfølge det i skriftlige Kilder til dets første Oprindelse. Denne er imidlertid, i sin naturlige og nødvendige Kilde, at søge i Befiddelsen af større Jordegods, end Tieren umiddelbart ved egne Kræfter var i Stand til at dyrke; og saaledes tillige i Oprindelsen af de

store Curiae, „Höfe“, kongelige Gaarde (hos os under Benævnelserne „Huus“, „Borg“ og „Slot“), Hovedgaarde og Herregaarde. De tidligste store Jordbesiddelser i Middelalderen vare Klostergodset, eller det geistlige Gods, og Krongodset. Ved begge Slags Eiendomme maa man derfor ogsaa uden Tvivl overalt søge de tidligste historiske Spor til en stadig og ordnet Høveri-Forsætning. Naar man undertiden har betragtet denne Præstation, tilligemed det hele Forhold imellem Herren, eller Grundeieren, og hans Borneb eller Jordfæster, som en usurperet eller ufuldkommen Rettighed hos den første; da er dette en Foredstilling, der i det Hele grunder sig paa, at man enten overseer eller forveksler forskellige Tidens historiske Betingelser og Retshforhold. En oprindelig Eiendomsret maa altid tænkes som Røden til de Billaar, hvorunder Grundherren kunde afstaae Brugretten til mindre Dele af sit Jordegods; og Dagsværk, eller Høveripligt, var i sin Oprindelse kun en Deel af den Jordleie eller Afgift, som Jordbrotten fordrerede for en saadan Afstaaelse, aarsviis, paa Fæstereis eller Brugereis Livstid, eller under andre Betingelser. Hvorvidt og i hvilke Tilfælde den Sidstes personlige Frihed blev indskrænket ved Forholdet til Grundherren — eller hvorvidt og i hvilken Grad Livegenkskab og Bornebskab til forskellige Tider fandt Sted tilligemed Høveriet: maa udgiere Gienstand for egne historiske Undersøgelser, som dog ikke let i ethvert Land og for enhver Tidssalder ville føre til klare og tilstrækkelige Resultater; da, i Særdeleshed hvad vort Norden angaaer, Røderne fra den ældre Tid, der skulde oplyse os om Forholdenes Oprindelse, mangle eller ere ufuldstændige. I Danmark er det (i det mindste efter Sydste Lovs Vedtagt) afgjort, at en Landbo (Fæstebonde) i ældre Tid, ligesaa vel som en Odelbonde eller Selveier, betragtedes som Herre i sit Huus, og oppebar Bøder for det som forbrødes imod ham og hans Huusfolk (3. Lov II. 33); og at saaledes endnu i det 13de Aarhundrede intet Spor til noget Slags Ufrihed findes hos denne Stand (jvfr. Mandix Landvæsendet. 2 Udg. II. 15. 16). At imidlertid i Danmark Høveri paa Krongods og geistligt Gods allerede fandt Sted i det 12te Aarhundrede, kunne vi efter det bekjendte Gavebrev af Svend Grathe til Ringsted Kloster af 1148 („cum laboribus metendi, dictis dagswerke in autumnno.“ Thorkelin Diplom. I. p. 11) ikke tvivle om, og allerede her siges dette Dagsværk at skulle ydes „efter den rette gamle Taxt“ (secundum antiquum & verum taxum). I det 14de og 15de Aarhundrede finde vi Høveriet uden Tvivl almindeligt paa det geistlige Gods, efter faste Bestemmelser, der vistnok streg sig fra meget ældre Tider, hvor paa Beviser forekomme i vore ældste Stifts-Jordebøger for Aarhuus og Røestilde Capitel's Gods (Scr. Rer. Dan. T. VI og VII). Men herved oplyses vi endnu lidet eller intet om Høveriets Vedtagter og Bestemmelser paa Kronens og Adelsens Gods i hiin Tid, og i de følgende Aarhundreder; og hos os fattes endnu ethvert Forsøg paa at samle og forene de sparsomme Brudstykker, som kunne give Bidrag til en historisk

Øversigt af forskellige Tidens Høveriforhold i Danmark. Det vil derfor uden Tvivl ogsaa for danske Læsere med historisk Interesse være velkomment, at vi her i Oversættelse kunne meddele et Arbejde af en svensk Retslærd, som indeholder det første, med flittig Brug af de hidtil tilgængelige Kilder udarbejdede Udkast til en Fremstilling af Høveriets (især det offentliges) Historie i Nabolandet, hvor en heel Deel af de paagældende Landbo-Forhold i tidligere Aarhundreder frembyde Analogier med vort Fædrelands; men upaatvibeligt ogsaa mangen national Forskiellighed i dette, som i andre af bemeldte historiske Forhold.

Red.

De Arter af lavere Arbeids-Præstationer, som man med en almindelig Benævnelse kalder Høveriarbejde (dagsverken), adskille sig saa betydeligt fra hverandre i Henseende til deres Retsgrund, Oprindelse og Besskaffenhed, at de vanskeligt kunne bringes under et eneste fælles Hovedbegreb. Med Hensyn til de fysiske eller moralske Personer, der ere berettigede til at fordrø Ydelsen af saadanne Præstationer, falde de i tre Classer, alt efter som Arbejdet ydes til Statens, til Menighedens eller til Privates Bedste. Jo mindre en Stat er fremskreden i Dannelsen, desto mere almindeligt bestrides de offentlige Fornødenheder umiddelbar ved Medborgeres personlige Tjenester; men i samme Forhold, som Statsformaalene tiltage i Mangfoldighed og Vanskelighed, faaer Loven om Arbejdets Fordeling ogsaa paa dem en mere udstrakt Anvendelse. Nogle Medborgere opoffre sig udelukkende i forskellige Retninger til Statens Tjeneste, medens andre uafbrudt sysselsætte sig med deres private Anliggender. Den Ullighed, som herved opstaaer i Medborgerenes Virksomhed for det Almindelige, vilde være uretsfærdig, saafremt det ikke var muligt paa nogen Maade at ophæve den. Men dette skeer derved, at de Medborgere, som fornemmelig anvende deres Kræfter til offentlige Forretninger, erholde en tilsvarende Erstatning af de i Penge eller Varer

ydede Skatter, som de øvrige Medborgere til dette Niemed bør erlægge. Kun ved en saadan Forvandling af Arbeids-Præstationer til Skatter kan Staten i det mindste tilnærmelsesvis løse det vanskelige Problem, at skaffe alle Medborgere Læilighed til, i Forhold til deres Evne, som i dette Tilfælde maales efter Formuen, ligeligt at bidrage til Fyldestgørelsen af de egentlige Fornødenheder. Staten kan alligevel aldrig, imod Erholdelsen af en bestemt Andeel af Medborgernes Indkomster, ganske og aldeles frasige sig sit Krav paa deres personlige Arbejde; ved overordentlige Læiligheder, saasom naar uadvortes Fiender true dens Rolighed, eller forstyrrende Naturtildragelser hærje inden dens Gnemærker, maa Staten nemlig ofte opbyde Medborgerne i Mæsse for at afværge Farerne. Men sædvanligen indskrænkes ikke Fordringerne paa Medborgernes umiddelbare Arbeidsbidrag til de Tilfælde alene, hvor Nøden kræver Alles eller de Flestes fælles Samvirken; men i flere Lande er det endnu sædvanligt, til allehaande offentlige Niemed, saasom til Veianlæg og Brobygning, eller til Dykning af Statens Domæner, at paalægge visse Medborgerclasser en Arbeidspligt, uden nogen tilsvarende Erstatning. Saadanne under Benævnelsen Hovetarbejde (Dagsværk) indbefattede Præstationer kunne saa meget mindre forenes med Grundføtningen om den ligelige Fordeling af de almindelige Byrder, som det ikke engang er muligt, paa forskellige Steder lige at fordele de offentlige Hovetarbejder blandt den eller de Medborgerclasser, der maae yde dem.

De Hovetarbejder, der ydes for communale Niemed, hvile egentlig paa samme Rettsgrund, som de offentlige. Staten bestaaer af en Mængde større og mindre Communer, der have en egen dem tilhørende Formue at bestyre, og Udførelsen af egne locale Fornødenheder at besørge; thi meget, som hører med ind i Statens Niemed, kan mere passende overlades til

Menighedernes Omsorg, end til Statens Virksomhed. De Uleiligheder, der altid ledsage den offentlige Hoveipligt, forsvinde for en stor Deel ved den communale, fornemmelig af den Grund, at det her er muligt, nogenlunde ligeligt at fordele den sidste paa de særskilte Menigheders samtlige Medlemmer.

Den private Hoveipligt grunder sig, hvor den ikke er forenet med Livegenskabet, paa en lovmæssig Contract, og hører i de Lande, hvor den endnu ikke er bleven affattet, for en større eller mindre Deel med til den Jordafgift, en Jordeier betinger sig, naar han overlader sin Jord til en Bruger. Endskiondt de i Europa sædvanligt forekommende særskilte Arter af Jordleie-Contracter, i Henseende til Characteren, paa mangfoldige Maader omverle og gaae over i hverandre, kan man dog hense dem under tre væsentlig forskellige Classer. Hovei-Systemet hersker, størstedels forenet med Livegenskabet, meest ublandet i det af den slaviske Stamme befolkede østlige Europa. Jordeieren overlader der til sine Livegne et Jordstykke, af hvis Indtægt de skulle forskaffe sig deres Ophold, og som Jordafgift fordrer han af dem, at de skulle dyrke den Jord, han beholder for sin egen Regning. Dette System har i Aarhundreder ogsaa været udbredt over den største Deel af det øvrige Europa, med den Forskiel, at foruden Arbejde ogsaa andre Præstationer sædvanligen have hørt med til Jordafgiften. Efterat man i Frankrige ved Revolutionens Begyndelse havde besluttet og iværksat dets fuldkomne Affkæffelse, har man ogsaa i Tydskland og Danmark med større Iver, end forhen, arbejdet i samme Retning *). — Det andet eller Halvbrug-Systemet hersker fornemmelig

*) En udførlig Fremstilling af Livegenskabets Ophævelse i Danmark findes i A. F. Bergsøe's: „Greve C. D. F. Reventlovs Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger“. Kbhvn. 1837.

i Frankrige, Italien og Spanien. Jordleieren, som forsyner Brugerens i det mindste med en Deel af den fornødne Drifts-capital, faaer i aarlig Afgift herfor og for Jorden sædvanligen Halvdelen af Brutto-Indtægten. — Det tredje, eller Forpagtnings-Systemet, har fra Aarheds Tid været hjemmehørende i Skandinavien, men findes nu meest uddannet i England og Skotland, efterat Livegenskabet og Arbeids-Præstationerne langt tidligere der, end i det øvrige Europa efterhaanden ere ophørte*). Jordleien ydes ifølge samme ikke i Arbeide, men i en nøie bestemt Afgift, der forud beregnes efter Middeltal af Jordens beholdne Afkastning. Paa hvilken af disse tre Maader Leicaafgifterne ydes, er for Staten ingenlunde ligegyldigt, i det en Mængde Medborgeres Stilling, i politisk, moralsk og oeconomick Henseende, fornemmelig beroer derpaa.

Hvilket af disse Systemer Fortrinnet maa indrømmes, kan ei være tvivlsomt. De Uleiligheder, som ere forbundne med Hovert-Systemet, ogsaa fordi det blot udgjør en Tilfættning til et andet, ere nu saa almindeligt indseete, og saa ofte, ogsaa i Sverrige fremskillede, at vi ikke behøve at opholde os med en Stentagelse af de Grunde, som have været anførte imod samme**). Derimod skulle vi i det Følgende forsøge at lægge for Dagen, hvorledes Hovertpligten, som oprindelig et var hjemmehørende i Sverrig, lidt efter lidt har faaet Indpas, er tiltaget, og i sildigere Tider atter aftaget; og endskøndt vi herved fornemmelig agte at sysselsætte os med den offentlige

*) Ogsaa i Holland og Belgien er dette System almindeligt. See angaaende Jordleien i forskiellige Lande og Verdensdele: *R. Jones, An Essay on the Distribution of Wealth and on the Sources of Taxation.* London 1831. Part. I. — Reut.

***) Med Forbigaaelse af udenlandske Forfattere, henvise vi i denne Henseende til en Afhandling af Profesfor Rabbén: *angående olika sätt att leda ett större Landbruk* (i *Norings Quartalskrift för Landbruk och Husdjurs skötsel*, 3die og 4de Uargang).

Hoveripligt, kunne vi dog ikke aldeles forbigaae den private, i det den ene paa det noieste hænger sammen med den anden. Men da de offentlige lavere Arbeids-Præstationer anvendes til en Mængde forskelligartede Diemed, maa vi, i Overensstemmelse med den Betydning, som den almindelige Sprogbrug forbinder med Hoveri (*dagswerken*) nu alene berøre dem, der i Tilighed med de private staae i et umiddelbart Sammenhæng med Jordbruget; og dette er ogsaa Aarsagen, hvorfor vi ikke skienke de communale Arbeids-Præstationer nogen særskilt Opmærksomhed.

Da vore Stammefædre nedsatte sig i Norden, vare de allerede et agerdyrkende Folk. Hvorledes Landets Opdyrking ved de særskilte Dyrkeres Fльд lidt efter lidt er gaaet frem fra Gaard til Gaard, og fra By til By, ligger, i det mindste hvad Syd- og Mellem-Sverige angaaer, udenfor Historiens Synskreds. Men Naturen i et Land, der var saa fuldt af Søer, Bierge og Skove, beviser tilstrækkeligt, at Colonisationen mere maa have udbredt sig ved eenlige Gaarde, end ved Bylag, i hvorvel ogsaa disse ere ældgamle i Sverige*). Saa længe der gaves uopdyrkede Marker i Overflodighed, kunde der ikke være Tanke om, ved Lovforskrifter at bestemme en Grændse for de særskilte Jordlodders Udstrækning. Men ogsaa for de ældste Tiders konfløse og extensive Jordbrug gaves

*) Paa de danske Her og Staanens Sletteland var Forholdet omvendt. C. Oluffen, „Bidrag til Oplysning om Danmarks indvortes Forfatning i de ældre Tider“; i det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs filosof. og histor. Afhandlinger Kbhvn. 1823. I. S. 269. [Bidere herom i Afhandlingen om den germanisk-skandinaviske Forfatning i Oldtiden. Histor. Tidsskr. IV. S. 381—86, 388, 395, 396 o. fl. St.].

der i det mindste en naturlig Grændse, som ei lettelig kunde overskrides. Denne bestemtes ved den for enhver Dyrker tilgængelige større eller mindre Arbeidskraft, som altid maatte staae i et vist Forhold til Eiendommens Omfang; og da man ikke efter Behag kunde afpasse Arbeidsstyrken efter Eiendommens Størrelse, maatte man lade sig noie med at afpasse den sidste efter den første. Hvad den fribaarne Huusfader, med Bistand af sin Familie og sine Trælle, formaaede at erobre fra den vilde Tilstand, blev hans og Familiens Odelsjord. Trællen, der brugtes ved Agerdyrkingen, var dog ikke livegen, eller bunden til Jorden; han folgtes adskilt fra Jorden, som Løsøre og Kostbarheder^{*)}; men med Undtagelse af ham gaves der lige saa lidt nogen afhængig Jordbrugersklasse, som nogen ufuldkommen Jordeiendom. Begge Dele opkom siden, ved Culturens Tilvæert, paa mangfoldige Maader.

Formuen fik efterhaanden en mere ulig Fordeling. Paa den ene Side gaves der et Antal af Familier, der ved Arv og anden lovlig Afdømt vare komne i Besiddelse af en Mængde Jord; men paa den anden Side gaves der et endnu større Antal, der eiede lidet eller ingen. Ved den udelukkende Eiendomsret, som Byer, Herreder og Landskaber begyndte at tilægge sig over deres Almindinger, indskrænkedes derhos for den fattigere Folkeklasse de Leiligheder, den forhen havde havt til, formedelt Rydninger at erhverve sig Odelsjord^{**}); imedens de mere Formuende derimod besadde allerede opdyrkede Eiendomme i større Mængde, end de selv formaaede at bruge. Paa denne Maade kom de Rige og de Fattige i lige stor Trang til hinandens Bistand og indgik, til gjensidig Fordeel, forskellige Aftaler med hinanden.

^{*)} *Calonii Opera omnia* I. p. 181.

^{**}) *Bergfalk*, Om Svenska jordens Beskatning. Upsala 1832. S. 14 ff.

Da den Jordmasse, der tilhørte en rig Godsseier, i de ældre Tider ikke dannede et sammenhængende Heelt, men bestod af flere mindre, ofte langt fra hinanden liggende Gaarde, saa maatte Huusholdningen indrettes herefter. Vilde en Jorddrot for sin egen Regning lade dyrke flere Gaarde, end den, han selv beboede, saa satte han sædvanlig over enhver af dem en Bryde eller Forvalter (*villicus*). Til Arbejdet ved samme brugtes efterhaanden ei allene Trælle, men ogsaa frie Leietjende, endskiødt de sidstes Antal længe synes at have været ringe. Af Landskabslovenes strenge Forskrifter, at Enhver, der ei havde saa stor Formue, som kunde anses at svare til eet Aars Underholdning*), skulde være pligtig at tage Nærstieneste, naar saadan tilbødes, kan man nemlig slutte, at de, som ciede dette Minimum, hellere paa anden Maade søgte at forskaffe sig et selvstændigere Udkomme. Til disse hørte de under flere Benævnelser i de gamle Love forekommende *Huusmænd* og *Indsiddere*, der paa en Gaards Giendele leiede sig et Huus, hvormed der stundum fulgte et Stykke Jord**), og ved deres Arbeidshjælp ved Gaardbruget, hvortil de i Særdeleshed under Høsttiden vare forpligtede, eller paa anden Maade fortiente deres Dphold***). I dette Forhold

*) *Bergsalk*, Om Försvarslösa Personers Behandling. Upsala 1836. s. 36.

***) *Gotlandsloven* (XLVIII; 2) paalægger Jordeieren, til Næpe-Agerens Pløining at laane Huusmanden sine Trædyr: En sepa laust fulc sum hus hafr, þa hafi hafs laups-land til rofu aers, oc þan laki oyk til sum aign a.

****) *Gotlandsloven* (LVI; 2): Alt sepa laust Fulc i Socnum, þa hafi engti ginneli, et þet ai sculi byrgia seþ miþ bondum, oc hafi siex penninga af laups landi firi corn, oc fem penningar firi Rug oc hagra, oc syþi sic sielst, oc segi bondi til miþ sciellum, hver sum þar ginnelir, þa vari sacd at oyrum III. Næsten tydeligere end i Lovene beskrives vedkommende Personers Vilkaar, i et, Aar 1373 af Biskop Johannes i Åbo udfærdiget Brev: „Item

imellem Jordeiere og Huusmænd erkender man den private Høverpligtis første Oprindelse og Forbillede. For de frie Huusfædre, som ikke besadde nogen Grundelenddom, men derimod havde en betydelig rørlig Formue, gaves der fornemmelig tvende Udveie til, ved Dyrkelsen af en Andens Jord, at drage Fordeel af deres Arbeidskraft og deres Capitaler. De kunde nemlig, til dette Viemed, indgaae enten en Interessentstabs- eller en Landbo-Contract med en Jordeier. Den første, som er bleven fortrængt af sildigere Tidens paa ganske andre Vilkaar grundede Salvsbrugs-Contracter, bestod dert, at en Bønde, som formedelt manglende Capital eller Arbeidsstyrke ikke ene kunde dyrke sin Jord, for en vis Tid optog i Samlag (*Bolag*) med sig en Anden, med hvis rørlige Eiendom han, efter foregaaende Burdering, forenede sin egen. Gaardbruget drevs derefter for fælles Regning, og saavel Binding, som Lab, blev fælles for Begge, i Forhold til den Andeel, Enhver af dem havde i Boet*). Den sidste, eller Landbo-Contracten, havde sin Oprindelse deraf, at en Jordeier, der havde flere adspredte Gaarde, som han hverken selv beboede, eller paa anden Maade drev for egen Regning, udleiede dem, hele eller udstykkede, for en bestemt Afgift til frie og selvstændige Dyrkere, eller saakaldte *Landboer (coloni)*. Disses Rettigheder og Pligter

concordatum et statutum fuit quod viri dicti *Malamen* (saadanne, der ei erlagde Tiende, men en Pengeafgift, *Mali*), habentes proprias domos et supellectilia dicta *Boskap*, modicum tamen vel nihil seminantes, benevole solvant loco *Maskaut* (Madstat) quinque solidos Suecanos Curato . . . Alii vero *Malamen*, non habentes domos proprias, sed cum aliis habitantes, solvant Curato unam oram Suecanam . . ." *H. Reuterduhl*, Statuta Synodalia. Lundæ 1841. p. 88.

*) Sm. L. J. B. XV. pr. Bætris þeræ goz, bætris frii þapum. kan þet oc minzcas, minzcis frii þapum. Bestm. L. II. J. B. XVI. Jvfr. S. M. Belfchow, Om Bryderne, i Histor. Tidskr. I. S. 112 ff.

i deres Forhold til Jordleieren findes i Landstabslovene nøie afstufne; men vort Formaal tillader os ikke at giennemgaae alle hidhørende Bestemmelser *).

[Det vil dog neppe ansees for overflødigt eller uinteressant for Tidsskriftets danske Lesere, at vi her, af den nedenfor anførte udmærkede, høist grundige Recension af et fortrinligt stats- og retshistorisk Arbejde, meddele de vigtigste Resultater af det ved Prof. Bergsalk udviklede Forhold imellem Jordeiere og Landboer, saaledes som det fremtræder i de gamle svenske Landstabs- og Landslove; saavel for at vise Forskielligheden imellem disse i enkelte Principer, som ogsaa for herved at give en Prøve paa, hvormeget tydeligere flere agrariske Vedtægter findes udviklede og bestemte i de ældre svenske, end i de danske Landstabslove.

Adskillige i begge Göta-Lovene forekommende Bestemmelser synes at tyde hen paa, at den almindelige Termin for Jordleien fra ældre Tid af har været eet Aar, men i sildigere Tider er bleven udvidet, saaledes fastsattes den i Ostgöta-loven og i Landslovene til 6 Aar; i Svea-Loven derimod til 8 Aar. Denne Tid kunde imidlertid, selv uden den ene Parts Samtykke, i adskillige Tilfælde forlænges; og disse Tilfælde vare som oftest til Jordeierens Fordeel. Det første af saadanne var, naar Tvist opstod, om Leietiden var udløben eller ikke. Efter Ostgöta-loven tilkom det da Landboen at bevise sin Ret til et Aars uforstyrret Besiddelse og Brug af Jorden. Det andet Tilfælde var, naar Gieren folgte sin bortleiede Jord. Den Grundsætning: at Kise bryder Leie, findes i Ostgöta-, Upslands- og Helsingelovene, samt i den yngre Westmanna-Lov. Den modsatte, billigere Grundsætning, som Södermanna-Loven antager, blev ophævet ved Magnus Erikssens Landslov (14de Aarh.) og blev siden ikke erkiendt før i A. 1800, og da blot med en Modification. I det tredje Tilfælde, da Jordeieren, uden anden Grund end sin egen Villie, vilde bryde en indgaaet Contract om Jordleie, tilkiender

*) En kort, men indholdsrig Fremstilling af den ældre Landboret, og dennes vigtigste Forandringer, er desuden nylig bleven givet af Bergsalk i Recensionen over Nordstrøms Bidrag till den Svenska Samhällsförfatningens Historia (Tidsskriftet Frey, 2det H. S. 191—203).

Östgöta-loven tydeligt Eierens denne Ret, og Uplands-lovens Mening synes at være den samme; mueligen dog, i Følge et andet Sted, kun i det Tilfælde, naar Eierens selv vilde boe paa sin Jord. Westgöta-loven indskrænker derimod Jordeierens Ret til at fordrive den Landbo, med hvilken han selv eller hans Hustru har indgaaet saadan Contract, til det Tilfælde, naar Eierens Egtfælle afgik ved Døden; og da skulde Eierens dog kun være berettiget til at tage det halve Boel tilbage, hvorimod Landboen havde Ret til at beholde den anden Halvdeel endnu et Aar. Södermanns-lov og den yngre Westmanns-lov ere ogsaa mere fordeelagtige for Landboen, end Uplands-loven. Begge tillade kun Eierens at fratage Leieren Jorden, før Leiemaalets Udløb, i det Tilfælde, at han selv var kommen i Trang, og endog da maatte han nøies med det halve Boel, indtil Terminens Udløb. Lands-lovene bestyrke Östgöta-lovens strenge Regel; kun med den Formildelse, at dersom Eierens før Tiden vilde tage Jorden fra Leieren, skulde han tilbagebetale denne hele Indfæstningen.

Det fjerde Tilfælde var dette, naar Leieren vilde bortflytte fra Jorden før Leietidens Udløb. Efter Östgöta-lov er det noget tvivlsomt, om den tillaaer Landboen denne Rettighed, som ogsaa Westmanns-loven bestemt frastrøver ham. Derimod tilliendes Ret til Fraflytning ham i Uplands-, Helsing- og Södermanns-lovene; i den sidstnævnte dog med det Tillæg, at han skulde byde Eierens en anden Landbo.

Magnus Erikssens Landslov tillader ligeledes Bortflytningen; dog med det Vilkaar, at hvis Leierens Dødsfælde skee efter „Ufradagsdagen“ (d. den Dag, da Jordstylden skulde erlægges) som var den 21de Decbr., da paalaae det Landboen, at staae en anden Leier, eller betale Afgiften for det følgende Aar. Men denne Lov har tillige det vigtige Tillæg: at Landboen har Magt over al den leiede Jord, til at kunne fremleie den, eller afstaae Brugen til Andre (till låns lämna den), kun med Vilkaar, at intet af det høstede Foder bortførtes fra Boelet. Denne Tilladelse blev derimod udelutt af R. Christofferss Landslov, og det Modsatte er udtrykkelig fastsat i den nu gældende svenske Lov.

I Tilfældet af enten Eierens eller Landboens Dødsfald, er Uplands-lovens Udtryk ikke tydeligt nok til bestemt at afgjøre, om den, ved den førstnævntes Dødsfald paalægger Leieren, at give ny

Indfæstning, eller ikke. Ostgöta-loven derimod bestemmer udtrykkeligt, og Landslovene gientage det: at et saadant Dødsfald ikke brød Leie-maalet, eller medførte nogen ny Contract. Ved en Landboes Dødsfald skulde derimod, efter Westgöta-Lov, to Trediedele af den leiede Jord falde tilbage til Eieren; døde Hustruen, da kun en Trediedeel. Ostgöta-Loven, saavelsom Uplands- og Södermanna-Lovene, den yngre Westmanna-Lov og Landslovene bestemme derimod, at et saadant Dødsfald ingen Forandring gjør i Jordleien. Ostgöta-Loven, som er den eneste Lov, der bestemmer baade den Jordleie og den Indfæstning som Eieren maatte tage af sin Jord, er ogsaa den eneste af alle gamle svenske Love, der tilkiender en Landbo, hvis Leietid var udløben, Optionsret til ny Leie af den samme Jord.

At der, i Følge det Landbrugssystem, hvilket visse Love fremvise som gjeldende i Sverrig fra ældgammel Tid, ei kunde være Tale om andet, end at Landboen selv maatte sørge for Driftscapital og Besætning, vil være overflødig at bemærke; saa meget mere, som man ogsaa i senere Tid, da for en Deel det gamle System er blevet underkastet adskillige Forandringer, finder det samme Princip gjeldende i Sverrig, at Landboen eller Jordfasteren selv eier den Capital, som er anvendt paa Gaardens Drift. Men mærkeligt er det, at Landboen i ældre Tider eiede, og var berettiget til at bortflytte Bygningerne fra sin Leiejord, naar han selv flyttede. Ostgöta-Loven paalægger Landboen, at han skulde have tre Huse, nemlig Lade, Sædhuus (Sädesbod) og Boeningshuus; men saavel disse tre lovbestemte Huse, samt hvilke andre Bygninger han opførte paa Boelet, havde han Ret til at bortflytte med sig; de tre første dog kun med den Forpligtelse først at kyde Eieren dem tilkiøbs. Uplands-, Södermanna- og den yngre Westmanna-Lov omtale vel ikke nogen bestemt Skyldighed for Landboen, paa egen Bekostning at bebygge Gaarden, men lægge dog for Dagen, at de Huse, som han enten havde bygget eller arvet, vare hans Eiendom, som det stod til ham at bortføre, naar han flyttede. Kun paa saa Steder og Istedelig melder i de gamle Love noget om Landboens Pligt, at vedligeholde de Bygninger, han med Jorden havde modtaget.]

Contracten om Jordleie blev ikke indgaaet for Landboens Livstid, men for visse Aar, sædvanlig 6 eller 8;

men Lelemaalet kunde fra begge Sider, efter forudgaaet Op- sigelse, forkortes*). Imedens Landboen sad ved Gaarden, tilsvarede han ikke alene alle de Jorden paaliggende offent- lige og communale Afgifter, som om han havde været Jord- eier; men han drev Gaardbruget ganske og aldeles med egne Capitaler, og var endog Eier af Gaardens Bygninger og Stæder, som han derfor ved sin Flytning havde Ret til at føre bort med sig, forsaavidt de ikke købtes af Jordeieren eller den Landbo, der kom efter**). Ved Indgaaelsen af ethvert nyt Lelemaal erlagde Landboen til Jordeieren en Ind- fæstning, hvis Beløb beroede paa Overenskomst, hvor det ikke var bestemt i Loven***). Saa længe han var i Besiddelse af Nytte og Brug af Jorden, paalaae det ham desuden aar- lig at give Eieren Grundafgift (*afrad*) eller Jord- skyld (*jordränta*), i Westgöta-loven (II. F. B. 51) kaldet *landskyllid*, og i Skaanske Lov (L. XVII) *landgille*. Grund- afgiftens Beløb findes ei heller fastsat ved Lov, undtagen i Ostgöta-loven; den bestemtes ved privat Overenskomst, og udre- dedes i Penge, eller i Sæd og Penge tillige †). Andre Præstatio- ner til Jordeieren, enten i Varer eller Arbeide, omtales ikke i de svenske Landskabslove. En eneste af dem gjør dog en Undtagelse herfra; thi efterat Ostgöta-loven har fastsat den lovmæssige Grund- afgift til fire Sønder Korn, eller fire og tyve Allen Badmæl,

*) Ifølge Skaanske Lov (XVII; 3) sluttedes Contracten kun for eet Aar, og samme Forhold synes oprindelig at have havt Sted ogsaa i Överrig. See Frey, II. S. 183 N. 91.

***) Ostgöta L. B. B. IX; 3. Upl. L. J. B. XIII; 4.

****) En saadan Bestemmelse af Indfæstningens Størrelse findes allene i Ostgöta L. B. B. IX. pr.: Nu wil bonde sik bol leghia. þa ær þæt lagha gæf. nôt vm siax halma af attunge. sua i förstu gæf uingæf sum holgæf. þæt hetir siax öra.

†) Sm. L. J. B. XVII: ... örtugh land jorþ sum afgildi ær baþe korn oc penninga. Giælder örtughin ei utan snöþæ penninga. . . . Upl. L. J. B. I. pr. Jvfr. Schlyter, Glossarium till Upl. L. s. v. Markland.

af hver „attung“, forøger den denne Afgift med tvende Hovdage (dagsverken), af hvilke den ene skalde ydes om Foraaret, og den anden om Høsten*).

Her møder os saaledes for første Gang, i det mindste i eet Landskab, et ubetydeligt Spor af Landboers Forpligtelse til Jordbeiterens Fordeel, ved personligt Arbejde at hjælpe til ved Dyrtningen af en anden Gaard, end den, de selv beboede. Hvorvidt den private Hoveerpligt i de øvrige Dele af Riget har været ubekendt paa de Tider, fra hvilke Landskabslovene i deres nuværende Form stamme, kan neppe afgjøres med Visshed. I det mindste turde den Omstændighed, at fornævnte Lovs Indtækt melde om en saadan Pligt, et kunne ansees som et fuldgyldigt Vidnesbyrd om Forholdet i Virkeligheden; thi hvad der først sildig er udtrykkelig blevet lovbestemt, kan mueligen længe i Forveien have været en vedtagen Skik og Brug. Det er desuden saa ofte Tilfældet, at man fra Lovene ikke ufølsbart kan slutte til den virkelige Bestaandenhed af Sverriges

*) *Frögöta* L. D. D. IX. pr. þæi ær iögna áttæpe. úre þyni korns. ælla tue öra uafmala tuæggia næfna bret. *dagsværke* um uar, ok annat um höst. — Ifte engang Staanske Lov paalægger beviisligent Landboen noget Hoveeri, endskiøndt Koldeurup-Rosenvinge grundet sin Paastand (i Dansk Retshistorie II. S. 39), at „Fæsteren uden Tvivl maatte giøre Hoveeri for Husbonden“ paa denne Lovs Bestemmelse (XVII; 1.) Fästir man do ... far til oc skils widär fore färdaghæ halde uppi alli Innu. Om *Inna* paa dette Sted skalde betyde Arbejde, var Rosod-Anchers Fortolkning (i samlede juridiske Skrifter II. S. 522) rimeligere: at herved „kan ikke forstaaes andet Arbejde, end det, der behøvedes til at byrte den Jord, Landboen selv havde havt i Fæste og Brug, paa det at Jordbrotten ikke skalde tage Skade herved, at Jorden for hans Skyld maatte henligge ubyrket“. Men Ordet *Inne* turde her allene betegne en Skat i Almindelighed, og Bestemmelsen skalde da paalægge Landboen i det paagældende Tilfælde at betale Landgilde og tilsvare andre Jorden paaliggende Skatter. Jvfr. Sm. L. J. B. XI. pr. Upl. L. J. B. XII. pr. *Frögöta* L. V; 2. *Þaðorþ* oversætter: „svare till all uthgift i landgille och annor gårdens tarr“.

Samsundsorden under Middelalderens Forvirringer, at en Tvivl om Lovens Beviiskraft ogsaa ved nærværende Spørgsmaal vel kan opstaae. Der gives imidlertid andre Omstændigheder, hvilke, i Forening med Lovens Tausked om denne Sag, sætte Høveriplichtens Sielbenhed endnu i Begyndelsen af det fiortende Aarhundrede udenfor al Tvivl. Blandt de talrige Documenter fra vor Middelalder, der i *Svenskt Diplomatarium* hidindtil ere udgivne, indtil Slutningen af det fiortende Aarhundredes første Decennium, findes der, saavidt vi have kunnet bemærke, ikke et eneste, der indeholder Noget om Høveries Ydelse af Landboen*). Derimod finder

*) At Diplomerne indtil fornævnte Tid ei omtale Høveri, men alene Sæd og Penge, som hørende til en Gaards Afgift, kan dog ikke forklares som en blot Tilfældighed; saasom Diplomer fra en tidligere Tid, da baade Høveri og andre Præstationer vare sædvanlige, ikke undlade ved Grundafgiftens Beskrivelse noie at angive Alt, hvad dertil hørte; vi ville meddele nogle Beviser herpaa. Et Brev fra Aar 1387 lyder i Udtoget saaledes: „Witterlikit gör jach allom godhom mannom . . . hafwa wnt oc gifuidh . . . XI. örtogh Landjord i Solnom i Skanalda Socken i Upsala Biskopsdöme, som är mit rätta mödherne, af hwilko jordha godze afganger hwart aar thry pund korn, oc twa marck arfwas päninga, oc ett far, oc fira höns, oc fira dagswerke . . .” I et andet Brev, udfærdiget i Aaret 1411, hedder det: . . . „kännis jak openbara . . . mik hafwa wnt ok ingifuit . . . till Clara Kloster i Stocholme ett marc landh jordh örtogh minre liggjande i Akerby i Funbo Sochn ok i Rasbohundare . . . Ok af thy godzse gar till afgäld en half lästh korn, twa Sten (?) minna, en mark päninga, Notagaru, Höns, egh, ok lagha dagzwärke” . . . I et Magestiftsbrev fra Aaret 1460 imellem Erkebiskoppen i Upsala og Clara Kloster, forekommer iblandt Andet: . . . „fore huilken Cwärgodz och jordh Abbedisen och Conventet i S. Clara oss och Biskopsbordeno i Vpsala igen och amothe oplatet hafwer thenne esterskrefne Clostrens jordagotz, som äre först eet markland jordh i Ekhammar i Näs Sochn i Brohärädhe, som ränta aarlige fyra pund korn och en mark penninga. Item tyo öres Landjordh IIII penninga mynre i Salkannareke i Gryta Zokn i Hagundahärädhe som räntar half fämpte pund korn, tyo öre penninga, IIII penninga myndra, ett pund

man i disse Documenter den bedste Forklaringsgrund til Ubeskiendtskab med saadanne Tjenestepaalæg. De deriblandt saa ofte forekommende Jordbreve, eller Skioder, af allehåande Slags lægge nemlig for Dagen, at selv de meest formuende Godseiere i fordums Tid ei havde store Herregaarde*), men for største Deel alene Strogods, eller en Mængde mindre Gaarde, beliggende i forskellige Sogne, Herreder og Landskaber. Saalænge dette Forhold vedblev, kunde ingen Jordeier finde det fordeeligt eller fornødent, at anmode sine Landboer om Arbejdshjælp, selv om disse havde været mindre utilbøielige til at paatage sig et nyt Paalæg af denne Beskaffenhed, end de sandsynligviis vare. Ubequemmelighederne ved denne Indretning, der for Glendomsbesidderne gjorde Opsynet over deres Gods i høj Grad vanskeligt, vare midlertid øiensynlige, og man stræbte derfor efterhaanden, saa meget som muligt paa eet Strog at sammenbrage de mange adspredte Gaarde. Dette iværksattes fornemmeligt ved Mageskifte, som man seer af de utallige Mageskiftebreve, der fra de gamle Tider endnu ere i Værv. I Middelalderen dannedes dog ogsaa ved disse Forstræbelser store og i Sammenhæng dyrkede Godser; disses Oprindelse tilhører en tidligere Tid, hvis Virksomhed i denne Retning alene blev fremmet ved Middelalderens omtalte forberedende Foretagender. Især vare de geistlige Stifter tidlig betænkte paa, ved Jordbytte eller Mageskifter at samle den Jord, der i alle Dele af Riget tilfaldt dem, saa nær omkring

smör, et gammalt saar, och tre öres dagswerkes penninga . . ."
 Disse Breve findes fuldstændigt udgivne i Nordbergs S. Clara Minne S. 39, 61, 93. I de her meddelte ordlydende Udtog ere nogle Ord aabenbar urigtigt læste.

*) Udtrykkene Herregaard og Sædegaard brugtes dog tidlig til at betegne de Gaarde, som den stattesfri Godseier selv beboede. See f. Ex. Smf. 2. pg. B. II. pr.: . . . hærre garða sum þe sjælve innan sitæ. æller þæræ sætugarða sum mæþ örs tiænæ.

Stiftelses Sæde som muligt; og efterat dette for en stor Deel var opnaaet, har det neppe varet længe, inden de kom overens med deres nærboende Landboer om Ydelse af Høveri til de Gaarde, der vare bragte under eget Brug*). Den Frihed fra alle ordinære Skatter til det Offentlige, som det geistlige Frigods (*Krälse*) ved Begyndelsen af det trettende Aarhundrede, og det verdslige Frigods mod samme Aarhundredes Ende ved Kongernes Privilegier erholdt for al dem tilhørende Jord, selv om den var overdragen til Landboen, bidrog uden Tvivl i betydelig Grad til Indførelsen af Høveriet, efterat de nævnte naturlige Hindringer havde funnet rydning af Veien. Thi med det samme, at denne Frihed forskaffede de Privilegerede en overvelende Rigdom og Magt, foregedede den Byrderne ikke allene for alle de uprivilegerede (*ufrie, ofkrälse*) og skattepligtige Jordelere, men ogsaa for alle Brugere af skattefyldig Jord. Det var derfor naturligt, at mangen Jordelers, under tungt trykkende Tidsforhold, stræbte at komme under Beskyttelse af en Besidder af geistligt eller verdsligt Frigods. Hvad var da tillige naturligere, end at han, som Erkiendtlighed for den Vættelse i hans Byrder, som han erholdt, eller i det mindste haabede at erholde, underkastede sig de nye Forpligtelser

*) Et af de ældste Beviser herpaa turde vel være en Bulle fra Aaret 1317, hvori Paven i Anledning af Klage fra Capitlet i Upsala taler om verdslige Herrer (*Nobiles ac Domini temporales*) i Sverige, der med Vold tilegnede sig Ret til at besætte ledige geistlige Embeder, hvorefter han vedbliver: *Quod si forte hii, ad quos electiones pertinent in ecclesiis supradictis, eis acquiescere in hac parte recusant, eos bonis omnibus, tam ecclesiasticis, quam mundanis, per se et alios spoliant violenter, multiplicibus afficiunt molestiis, injuriis et pressuris, eorum subditis, ne terras eorum excolere, nec eis aliqua præsumant exhibere servitia aut aliquas deferre literas, distinctius inhibendo etc.* M. a. *Celse*, Bullarium Romano-Sveo-Gothicum p. 106. [At ældre Beviser for Høveri til Klostergods findes i Danmark er ovenfor nævnt i Forerindringen Side 160].

som Husbonden efterhaanden forbrede af ham. Udfaldet viste rigtig nok, at Undertrykkelsen fandt Veien ogsaa til Frigødsels Landboer, og at disse, bedragne i deres Forhaabninger, i Stedet for een Husbonde fik flere; men Høveripfligten havde imidlertid faaet Indpas under Form af en frivillig Overeenskomst.

Gen Gang bekiendt og indført, udbredte den sig i Løbet af det fiortende Aarhundrede mere og mere. Man kan ikke tvivle om, at den allerede ved Midten af det nævnte Aarhundrede var temmelig udbredt i Sverrige, endskiøndt Magnus Ericssons Landslov, som i Henseende til Landboeretten kun lidet afviger fra Landskabslovene, og ligesom de fleste af disse lade Grundafgiften bestemmes ved Overeenskomst^{*)}, Intet nævner derom. Men under den sidste Halvdeel af det fiortende Aarhundrede vare Omstændighederne fornemmelig gunstige for Høveripfligtens almindelige Udbredelse. De Stores Magt kiendte paa den Tid ingen Grændser; Pestens Dødeliggjællinger havde bragt megen Jord i enkelte Personers Hænder, og tillige for disse formindsket Udveien til at faae Arbeidere; udenlandske Sæder og Grundfætninger, allerede i Forveien bekiendte i Landet, indførtes mere almindeligt end tilforn ved udenlandske Regenter og deres Ledsagere; Tydskere, der nu ei havde Begreb om andre end livegne Bønder, bleve Besiddere af svensk Jord; Udelen begyndte, under den almindelige Usikkerhed og de indvortes Krige, sædvanligen at befæste sine Gaarde, og Landboerne maatte for største Deel forrette det Arbejde, som hertil udfordredes. Intet Under, at under saadanne Forhold det første bekiendte Paabud saavel om privat, som om offentlig Høveri, nemlig Dronning Margaretes Forordning af Aar 1403, befindes at have været foranlediget

*) Magvald Ingemundssons Overfættelse J. B. XXVII.
Historisk Tidsskrift. V.

ved Almuens Oprør; hvorfor ogsaa de otte Hovdage, som fornævnte Forordning paalægger Landboen aarlig at yde Husbonden, paa den Maade, at fire skulde ydes om Høsten og fire om Foraaret, ei fremstaae som en Nyhed, men tvertimod som en Indskrænkning af forhen herskende Misbrug*). At Virkaarligheden imidlertid bestandig vedblev, og at Landboerne vanskeligen kunde formaaes til at opfylde de dem paalagte Tienestebyrder, sees af de Tid efter anden fornævnte Paabud, som Magnaterne, i Løbet af det 15de Aarhundrede, udsærdigede om denne Gienstand. I Aaret 1414 besluttedes paa et saakaldet *Räfsteting* i Veris af Raadet og nogle verdslige Herrer, at Landboen skulde paa Husbondens Kost aarlig yde otte Hovdage, to hvert Fierdingaar, naar han tilfagdes dertil; men i Beslutningen i Skara under Erik af Pommern, som Sadorph uden nogen angiven Grund anfører til Aaret 1416, foretoges ikke alene Hovdagenes Antal, i det mindste for Västergotland, til tolv, men det bestemtes ogsaa, at sex af disse skulde være Spandage**). I Aaret 1474 paabød

*) *Macatens Ord* (hos Sadorph, efter Björköa-Rätten, S. 35) lyder saaledes: ... Oc at hvar man giorthæ sua mekit æruethæ vm areth, swa sem är firæ daghæ æruethæ vm Hösten, oc firæ daghæ æruethæ vm Waren, oc atæ daghæ æruethæ til Konungsens Fæstæ oc Garthæ, tha ær thet Sextan daghæ æruethæ vm Aret hwar man. Meningen heraf er vistnok dunkel; men at de førstnævnte Hovdage, der skulle ydes Høst og Vaar, sigte til Landboens private Hovepligt, som Bergsalk formoder i „*Scandia*“ IV, 485, bekræftes af det ovenfor S. 174 i Noten anførte Gavebrev i Upland fra Aaret 1411, hvor der allerede tales om Lovmæssigt Hoveeri, et Udtryk, der uden Tvivl sigter til Forordningen af 1403, da der paa den Tid ikke gaves nogen anden Lov om Landboens Hoveeri i den Egn.

**) Skara-Beslutningen fastsætter Fordelingen saaledes: XII Dagzwerke vm arith, III vm waren med sin Ök, och try at sla oc try at skæra, oc try med sin Ök æpter Timber eller annorledz.

Rigets Raad, forsamlet i Calmar, atter, at Landboerne over hele Riget, hvert Aar skulde yde Huusbonden otte Hovdage; dog med den Forandring, at Hovdagene skulde ydes paa deres egen Kost og Tøring, — et Paabud, som ni Aar derefter fornyedes i Calmar; men Beslutningen i Weris Aar 1514 stemmer i dette Punct fuldkommen overeens med hvad der 100 Aar i Forveien sammesteds var blevet fastsat*).

Man kan saaledes for de Læder (og navnlig i det 15de Aarhundrede) ikke klage over paa Mangel paa Lovgivning for Gienstanden; men man maa derfor ikke forestille sig, at Forordningen indskrænktes inden de Grændser, der affiktes i de anførte Forskrifter. Disse ansaaes i det Høieste som forbindende alene for mindre rige og mægtige Jordiere, samt for fiernere Landboer i Almindelighed; de Store fandt sig derimod ingenslunde hindrede af de Love, de selv havde givet, fra at paalægge deres nærboende Landboer en ubestemt og saaledes langt mere trykkende Hovertpligt. I Calmar-Reces af Aaret 1474, § 3 omtales nemlig som en almindelig bekiendt Umsærvighed, at „Gode Mäns landboer (videns Hæstebønder), som ligga vid deras Sätessgårdar, göra deres idkelige dagswerke dertill;“ og hvor omfattende denne Ytring maa forstaaes, synes klart af et af de Klagepuncter, som de geistlige og verdslige Raadsherrer fremsatte for Svante Sture, blandt Grundene, hvorfor han burde fratræde Rigsforstanderskabet: Han havde nemlig, blandt Andet, betyngt Rigsraadernes Landboer, som „dagligen ligga under dagswerke**).

*) Alle de ovennævnte Paabud gienfindes i de af Sadorph efter Björkåraätten udgivne „gambla Stedgar“.

**) „Item ær opthe clagat at ider fodermarsker legger hester, och for- tungen the gode mentz landbo som ære udi rigisens radh, huiltche bönder daglige ligge vnder dagswerke“ etc. See No. 164 blandt Svante Stures Acta och Handlingar (Handlingar rörande Skandinaviens Historia XX: 261).

Lillige med Høveripligten paalagdes det desuden i alle ovenansførte Beslutninger Landboerne, hvert Aar for Husbondens Regning at gjøre en Reise, hvorhen Denne foreskrev det, udenfor Lagmandsdommet*), — foruden at tale om flere andre, i Landskabslovene ubekjendte Landbo-Præstationer, der samme Gang paabødes.

Mærkværdigt er det for Resten, at fornævnte Bestemmelser om Landboernes nye Forpligtelser ikke blevne optagne i Christoffers, i Aaret 1442 udstedte, almindelige Landslov; men denne Lov indeholder derimod andre lige saa talende Beviser for den allerede foregaaede betydelige Forandring i Landboernes Sæd-ling og i deres Forhold til Husbonden. Der forudsættes nemlig, dels at Landboen før Leieaalets Ende rømmer bort fra Gaarden, i hvilket Tilfælde Jordeleren erklæres at have Ret til med Magt at føre ham og hans Dvæg**) tilbage; dels

*) I den af Sadorph udgivne Weris-Forordning af 21de Junius 1414 § 2 staaer der rigtig nok „innan Laghsaguna“; men en Afskrift fra 15de Aarhundrede af samme Frdn. omtaler derimod „ena allendhis försl.“ Weris-Forordningen af 1515 hos Sadorph samt tre Afskrifter af samme, som vi have sammenlignet, indskrænke dog Reisen indenfor Lagmandsdommet.

**) R. Christoffers Landsl. J. B. XXIII. pr. Nu rymer Landboen bort, eller later sigh afföra innan Bolagh täckio, Hafwi tha Jordäghanden wald han igenföra med boskapi sinom. Ragnvald Ingemundssons latiniske Oversættelse af Magnus Ericssons Landslov optager samme Bestemmelse i XXX Cap. J. B.; men dette Cap. gienfindes hverken i en af Dr. Bergsalk benyttet Cederhielmss Codex af Magnus Ericssons Landsl. (see Rec. i Frey, Anm. 124), ei heller i en anden af Dr. Schlyter bevaret Pergaments-Codex, som vi have haft Leilighed at raadspørge. Abrahamson bemærker ogsaa ved XXIII. Cap. J. B. af Christoffers Landsl. at „denna Cap. ej finnes uti K. Magni Ericssons Lagbok, utan är infördt ur Weris Stadga 1414 § 13“. Der er saaledes al Anledning til at ansee hvad Ragn. Ingemundssons Oversættelse herom indeholder, for en Interpolation. Ei heller kan det med Sikkerhed antages, at det her omhandlede Cap. af Christoffers Landsl. er indført fra Weris-Forordn. af 21de Junius 1414. Bel indeholder

at Landboen, imod sin Willie, af Jordeieren holdes tilbage og saa efter Edelemaalets Udløb*). Hvad dette indbefattede, oplyses ydermere af et andet, nogle Aar før Landsloven udstedt Paabud: at Bønderes og Landboers Børn ei mod Forældrenes Willie maatte dem berøves**). Landboerne og deres Børn vare saaledes nær ved at miste frie Minnefers Ret til at gaae hvorhen de vilde, og truedes

denne Frdn., som den af Hadorph er udgiven, et ligelydende Lovbud; men dette kan muligens omvendt være indført fra Christoffers Landslov, eftersom det ganske og aldeles savnes, baade i en med den nyudvante Cederhielmfke Codex sammenbunden Afskrift (fra 15de Aarh.) af samme Weris-Forordning, og i en anden i Rigsarchivet værende Afskrift deraf (fra 16de Aarh.). — Fornødenheden af et Forbud i Magthavernes Interesse mod Landboernes Forsøg paa, ved Flugten at unddrage sig Undertrykkelsen, oplyses af Strengnæs-Forordn. 1437 § 5: Alla the Bönder och Landboer, som i thenna twe-dræcht förrymde äro i Köpstäder, the skola ther vthfara vppa thet Godz, eller taga tienst oppa Landet och icke bedias löre, och icke lættas i Köpstädter. — Og för end ydermere, saa meget som muligt, at betage Landboerne alle Udveie til at forandre deres Stilling, byder samme Forordn. i § 4: Skal och ingen Frickebonde eller Bonda Landbo köpe Skattegodz, vthan thet kan honom falla till medh Arf; hvorved bør bemærkes, at Skattebønderne sikkert ei kom til at benytte sig af deres egne Landboers Høveri; thi „ingen Skattebonde fick köpa mera gods än han kundæ vara fullsuttan på och sjelf kunde bruka“ (samme Forordn. § 3. Christoffers Landsl. K. B. XXX, 2): men hvis han desuagtet til en Landbo ubleiede Jord, som var tilfaldet ham ved Arv, saa maatte han blot „uppbära halfva af raden, den andra hälften tog kronans embetsmän.“ (samme Forordn. § 2). Sefr. Bergfalks Rec. i Frey S. 200.

- *) Christoffers Landsl. J. B. XXVI, 1. Hafwi och ingen wald landboen länger halda, än Boleghtäckia hans uthe är, och iordäghandenom är laghlika tilsagt: Vtan landboen wili medh godt wille qwar blifwa.
- **) Strengnæs-Forordn. 1437 § 7: At the Barn som Bönder och Landbo vpfödhe, skal ey skillias widh theras Fadher och Modher vthan thera willia och fullbordt, och ingen skal hafwa macht at förhalla them för them.

derimod af Faren for at blive stavnsbundne til Jorden. Man seer, at en ikke saa ringe Begyndelse til Livegenskabets Indførelse allerede var gjort; og dersom ikke den almindelige Folkeopstand, der begyndtes under Engelbrekt og forfattedes under Sturerne, i Tide havde standset Forsøget: saa skulde ogsaa Sverriges Middelalder, efter Trældommens Afstafselse, have havt en ufri agerdyrkende Befolkning at opvise.

Vi have hidtil søgt at antyde den private Hoveerpligts Optrkomst og Tilvæert, for saa vidt den paalaae alene dem, der mod Leie besadde en Andens Jord. Om samme dens oprindelige Form have vi herefter ei meget at tillægge, i det Lovgivningen, efter een Gang at have med Nidklærhed befæstet den, kun har bekymret sig lidet derom. Men den forekommer ogsaa under en anden, endnu mærkværdigere Form, der atter hidleder sin Oprindelse fra den almindelige eller offentlige Hoveerpligt, til hvilken vi nu ville gaae over.

Den Jorbeieendom, over hvilken Kongerne i ældre Tider havde Dispositions-Ret, bestod af de saakaldte Upsalaode-Godser (det ældste Slags Krongods, som fandtes i Sverrig), af andre, sildigere tilkomne, skøndt ei under samme Benævnelser indbefattede, gamle Krongodser, samt af Kongernes private Familiegodser^{*)}. Disse sidstnævnte, som Kongerne med fuld Giendomsret besad, brugtes og bestyredes uden Tvivl paa samme Maade, som privat Giendom i Almindelighed, med hvilken de ogsaa, i Henseende til deres Natur, ganske og aldeles stemmede overeens. Hvad Kongerne ei fandt for godt ved Forvaltere at lade drive for egen Regning, overlode de vel for det meste til Landboer; og man kan ansee det som afgjort, at disse i saadant Tilfælde underkastedes de samme Forpligtelser, som de,

*) See Schlyter, Juridiska Afhandlingar. I. S. 30 ff.

der dyrkede andre, i private Personers Gie værende Jord. — Et ligeartet Forhold fandt Sted med de egentlige Krongodser, til hvilke Kongerne i deres Regieringstid alene havde Ryttes og Brug-Ret. Det er bekiendt, at nogle saadanne Godser benyttedes som Bosteder af de kongelige Embedsmænd, der havde større eller mindre Lehn i deres Værg^{*)}; og disse Lehnbesiddere kunne i flere Henseender ansees for at have svaret til de Bryder, som private Personer satte til at raade over deres Godser. Men ved Krongodsernes tiltagende Mængde blev det naturligtvis endnu ubequemmere for Kronen end for Private, at lade al sin Jord drive for egen Regning, hvorfor en stor Deel deraf, imod en Grundafgift efter Overeenskomst, udleiedes til Beboere, der saaledes kom i ganske det samme Forhold til Kronen som Jordeier, som andre Landboer til deres Husbonder. Af de samme foranledigende Grunde, som det med Tiden paalagdes private Personers Landboer at yde Hovet til Jordeierens Vedste, kunde ogsaa Kronen finde det forbeelsagtigt for sig, at lade sine Landboer yde saadanne Tienestepaaueg til Kongsgaardene. Sandsynligtvis er ogsaa denne Forandring bleven indført lige saa tidlig paa Kronens Godser, som paa Privates, om ei endnu tidligere^{**}). Det er klart, at Kronebøndernes Hovetpligt, i Henseende til Retsgrunden, stemmede fuldkommen overens med den private Hovetpligt; saasom Arbeids-Præstationerne udgjorde en Deel af den Afgift, de havde at erlægge til Staten, der havde overladt en

^{*)} Schlyter, Om Sveriges äldsta indelning i Landskap. S. 12.

^{**}) I Danmark var Hovetpligten paa Krongodset saa tidlig indført, at den allerede omtales i et Gavebrev af Svend Grathe til Ringsted Kloster fra Aaret 1148, som ordnet ved en gammel Tætt: . . . cum laboribus metendi, dictis *dagswerke*, in autumno, secundum antiquum et verum taxum; (Jvfr. Kolderup-Rosenvinge l. c. I. S. 92).

Deel af sin Jord til dem. Paa en ganske anden Grund hvilede derimod den Hovertpligt til det Offentlige, der paalagdes ogsaa andre Medborgere end dem, der besadde noget af Kronens Gods. Saadant Hovert var af en ganske og aldeles offentlig Natur, og var intet Andet, end en Skat, der erlagdes i Arbejde. Af flere Omstændigheder kan man slutte, at den offentlige Hovertpligt, i Henseende til sin første Opkomst, maa have været yngre end den private (?). Førend Fortidens Statsforfatning og det Forhold, hvori Kongemagten og Folkefriheden da stode til hinanden, vare komne til at undergaae betydelige Forandringer, kunde Kongerne umuligen paalægge de frie Odelsbønder lavere personlige Arbejdsforretninger. Spor til saadanne forekomme ei heller i Landskabslovene; tværtimod seer man af dem, at Arbejde til Kongsgaardene ansaaes som en Trældomsstraf, hvormed en fri Mand ene som Folge af en begaaet skændig Forbrydelse i visse Tilfælde kunde belægges^{*)}. Først efterat Følgerne af den nye, for Odelsfriheden skadelige Modsetning imellem Frie og Ufrie havde vilst sig i forskjellige Retninger, blev det mueligt at paalægge den Almue, der nu fornemmelig kaldtes Skatkyldig, flere tilførn ukjendte Byrder. Under de indvortes Krige, efter at Magnus Ladlaas var død, der for Bønderne medførte saamangfoldige Undertrykkelser, finder man for første Gang omtalt, at Hertugerne Erik og Baldemar havde besværet dem med utaaleligt Arbejde til Borge's Opbyggelse^{**}). Ellgt

*) *Bestgöta* §. I. P. B. III: En þæn sum stolen är kallær þiust eigh uæræ sinæ ok eigh þiuf haur þæn sum i handum haur þiuf til þings dömiss þæþæn til Kononggarz. *Bestgöta* §. II P. B. XXVI, XXVII.

**) *Chronica Erici Olai*: „Et alia damna quam plurima regno Sueciæ inferentes, ædificaverunt castrum in Dala *Dalaborg* nominatum, affligentes rusticos circumpositos oneribus importabilibus

var dog et Magtens Misbrug, der endnu ei havde Støtte i nogen Lov; men efterat det første Skridt var gjort, gik man snart videre og fordrede Almuens Arbeidshjælp, ei blot til Bygninger og Befæstninger, men ogsaa til Kongsgaardens Dyrkning. Iblandt de Tilfælde, hvor Kongerne havde Ret til at begiere overordentlige Skatter af Folket, optoges først i Magnus Ericsons Landslov*), ogsaa det, naar Kongen behøvede bygge sine hus eller Upsala öde, og den Hjælp, Almuen i saadanne Tilfælde skulde yde Kongen, skulde ifølge Loven, bestemmes paa samme Maade, som om andre Skatte-Bevillinger vare fastsatte. Men Hovertilpligten undergik med Tiden lige saadan Forvandling, som Bevillingerne i Almindelighed; den endte nemlig med at blive en staaende Skat, for hvis Ydelse saavel det verdslige som geistlige Frigods dog stundom af Kongerne erholdt Fritagelse, selv medens Hovertilpligterne endnu horte til Antallet af overordentlige Byrder**). Det er netop af saadanne for Frigodsset udstedte

in evectione fortaliti memorati (Scriptores Rerum Suecicarum II. p. 80). Jvfr. Stora Rimchronikan, 26. (ibid. I. 2. p. 30).

*) See *Ragvald Ingemundssons Öfers. K. B. IV* og *Schlyter, Jurid. Afh. S. 42*.

**) Åar 1363 fritog f. Er. Kong Haagen alle Landboer under Breta Kloster for Hovertilarbejde til Slotsbygningen ved Svaneholm og Wadstena: „Dimittentes omnes et singulos colonos a laboribus dictis dagzwerke, quæ circa structuram nostram in Svaneholm et Wadstena impendere tenentur, liberos pariter et exemptos“ etc. See *Pagerbring, Svea Rikes Historia III, S. 509*. — Åar 1363 fritog Kong Albrekt alle dem, der dyrkede noget Clara Kloster tilhørende Gods, og som derhos dyrkede nogen Jord af mindre eller lige Beløb, fra alle ordinaire og extraordinare Skatter, hvoriblandt Hovertil, ikke allene for Klosters men ogsaa for deres egen Jord. See *Nordberg l. c. S. 104*. — Åar 1378 afgav samme Konge til det geistlige og verdslige Frigods, en Forskrift, saalydende: Framledhis lofvum wi kirkiom oc klostrom, Ridderom oc Swenom, oc allom thöm som sit Godz meth tienist frelsa, at wi

Privilegier og Bæstfærmelsesbreve, samt af de Klager, der førtes over, at Privilegierne og Frigodssets Selvbekæftningsret ei holdtes ubrødelige, at man mærker den offentlige Hovers pligts anseelige Tilvæxt i den sidste Halvdeel af det fiortende Aarhundrede. De Omstændigheder, som da mægtigen beforsdrede Udbredelsen af den private Hoverspligt, indvirkede ogsaa paa den offentlige. Det er tilstrækkelig bekendt, hvorledes især de udenlandske Regenters Fogeder fra denne Tid og indtil Middelalderens Ende, plagede Almuen med Hovet og tvang den at opbygge de Borge, der anlagdes overalt i Landet. Regenterne klagede stundom selv i stærke Udtryk over de af deres egne Fogeder begaaede Voldsomheder*). I endnu stærkere Udtryk klagede de Geistlige, paa deres Tid efter anden holdte Kirkemøder, over de utallige Forurettelser, der tilføiedes dem selv, deres Landboer og den øvrige Almue af de kongelige Fogeder og

äpter thenna dagh therä hionom aldriogh sculom aseende wara vm nokra hielp, thienist älla aruodbe, swa som oc en gamal Rikes rät hawer varit, hwarte meth sidh älla böen, oc aldriogh noken tungha til thöm liggia". See Sadorph, efter Rimkrön. S. 38. Det var dog sædvanligt, ogsaa i Middelalderen, at Frigodssets Landboer i Extra-Skatter i det mindste erlagde Halvdelen imod Skattebönder.

*) I et Bæstfærmelsesbrev for Clara Kloster fra Aaret 1367 siger Kong Albrekt blandt Andet: Nonnulli tamen Advocatorum nostrorum, militum militarium ac aliarum privatarum personarum quasi lupi rapaces contra agnes mansuetos dentibus crudeliter sævientes etc. Nordberg l. c. p. 106. Aar 1393 maatte Dronning Margareta til sine „Fogothur och Embitzmän" i Östergötland udsæde et Brev saalydende: „For ty at oss är til witande wordit, at J hafwie lagt skat oc Dagswerke til Kyrkia, Clärkä oc Closther-Hion oc twungin them oplikteligæ met waalgestning, huilkit oss inthe liufft är, efter ty thet är ej met wort bod eller wetskap giort, ok inghen hafuer ther vm hidit. Thy wiliom ok biudom wi thet hordeliga vndher waara hyllist oc naadh, at j thess aflathen" etc. Lagerbring, l. c. III. 749.

andre verdslige Herrer. [Her hedder det f. Ex. at den plagede og fortrykte Land-Almue ofte er bragt til saadan Yderlighed, at den under Hungersnøden maa tage til Takke med Træernes Bark, Avner, Straa og anden Føde som tilhører Dyrene, i Stedet for Brød (Tilfælde, som man i øvrigt ikke fienden, har kiendt i Sverrige og Norge i langt sildigere Tider); og at, ved idelige Brudd paa Gæstlighedens Rettigheder, besværedes ogsaa deres og Kirkenes Landboer af verdslige Fogeder saavel ved Evangsarbejde ved deres Vorge og Slotte, som ved Paalæg af Afgifter; ligesom Bønderne ved samme og andre Urettigheder voldsomt behandles med Sug og Slag, fængsles og indføres i dybe Taarnfælder m. m.]*)

*) Af Kirkemødernes Beslutninger, der ere rige paa Efterretninger om Tidens Tilstand og Sæder, ville vi anføre nogle for vor Gienstand oplysende Træk. I Trelde-Mødets Beslutning af 1380 forekommer følgende Advarsel: „Item monemus omnes et singulos terrarum præfectos et capitaneos, nec non substitutos et familiares ipsorum et reliquos ipsorum, prima, secundo et tercio peremptorio, ne quis de cætero præsumat villicos, colonos et alias personas ecclesiasticas per terrores et minas, seu aliquas extorsiones, ad dandum sibi pecunias vel res quascunque compellerere vel artera... Nec ipsis laboricia tributa, tallias aut alia quæcunque onera contra privilegia et libertates, aut etiam pro eo quod terras proprias habeant, dummodo plus de libertate teneant imponere“ etc. I blandt den Mængde af næsten utrolige Klagepuncter, der findes i Arboga-Mødernes Beslutninger (1396 og 1412) maae blot disse nævnes: „... Itaque ex huiusmodo inexplicabilibus exactionibus diverse regni partes... ad ultimam desolationem sunt redacte; et populus Christianus urgente miserabili inedia corticibus arborum, straminibus, feno, siliquis et aliis huiusmodi pro panibus more brutorum ad misere vite sustentacionem vesci compelluntur... Insuper ecclesiasticæ libertatis et toto deperit prerogativa, ita ut ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum coloni per seculares principes, castrorum præfectos ac eorum substitutos in laboricis circa castra et eorum curias et diversis pecuniarum et annone vectigalium aliarumque rerum impositionibus vexantur; et si qui colonorum quantumcunque modicum de terra proprie possi-

Almuens Klager derimod mærkes paa disse Tider alene i Oprør. Vi have allerede omtalt, at det var som Følge af et saadant, at ogsaa de offentlige Hoveddage, som Bønder og Landboer skulde yde til Kongens Fæste og Gaarde, ved Forordningen af 1403 indskrænkedes og for første Gang fastsattes til et vist Antal, nemlig til otte hvert Aar. Fra den Tid af kan man ansee dette som en ordinair Skat, der optoges i Gaardens Jordebogsaagift, hvor den endnu staaer. Neppe var denne Forandring med Hovedpligten foregaaet, førend Erik af Pommern begyndte at opkræve saavel denne som andre Skatter i rebe Penge, hvilken Maade at yde Hovedet paa, hiin Tids udpylnte Almue maatte finde endnu mere trykkende*). I øvrigt indskrænkedes de offentlige Hoveddage, uagtet Forordningen af 1403, ingenlunde til noget bestemt Antal; thi foruden de aarlige Hoveddage, begyndte man af Almuen at fordre de saakaldte „Hielpedagswerke“, hvis Antal var ganske og aldeles ubestemt. Misbrugen var saa meget større, som Bønderne formedelsk Pantfættelser og Forlentinger

deant, racione illius modici contra ecclesiastica privilegia... in domibus propriis... captivantur, plagis et verberibus afficiuntur, et tanquam fures crudeliter mancipantur et in profundum turrium et carcerum religantur; et demum longe ultra valorem locius substantie talliantur, ita quod si cliens aliquis de numero curialium advenire cernatur in sola fuga remedium queratur, et domus cum rebus direpcioni et vastacioni dimittatur... Item castra et fortalicia in prediis ecclesiarum et clericorum ubicunque voluerint erigunt" etc... Reuterdaht. l. c. p. 90, 93, 94, 102, 103.

*) „Än ville han Sverige meer förderfva,
Allan then skatt Ryket kunne värfva
Bönder skulle then i Penningar uthgöra,
Them lot han til Danmark föra;
Ythan som nappast Fougtarna gaate
Bespijsat Slotten i nagra maatte.
För ärfvode tok han Penningar sammälund,
Ty rotnade Slotten nider i grund....

Stora Rimkrönikan (Scr. R. Suec. I, 2. p. 25).

allerede nu for en stor Deel kom i enkelte mægtige Personers Vold, hvilke deels vilkaarligt bestattede dem, deels tvang dem til, for en ubetydelig Kjøbesum at sælge deres Jord*). Forvirringen blev omsider ved sin Almindelighed sig lig overalt, og det turde derfor være overflødig at anføre flere Beviser paa Almuens Stilling i en Tid, der kun har lidet andet at opvise, end paa den ene Side Lovløshed og Vold, og paa den anden Side Almuens og dens Lederes uophørlig fortsatte, samt endelig med Fremgang kronede Bestræbelser for at ryste Naget af sig.

Almuen havde i disse Kampe gienvundet i det mindste politisk Betydning. Men hvilke Forestillinger Magnaterne, endnu efter Befrielseskrigen under Gustav Wasa, gjorde sig om baade Kongens og Bondens tilbørlige Stilling i Forhold til det geistlige og verdslige Frigods, har Biskop Braff uforbulgt udtalt i følgende mærkelige Skrivelse:

*) . . . Usurarum voraginem . . . ex avaricia . . . prorupiere et totum regnum Suecie abhominabili suo fetore deturpasse dolemus, precipue ex eo quod nobiles, mercatores et alii quam plurimi, recipiunt a regibus, principibus et aliis inferioribus pignora terras, castra, provincias, curias et alia bona cum maximis redditibus de quibus levant fructus, redditus, obventiones, tributa et alia emolumentorum commoda et pro libito sue detestande cupiditatis miseram communitatem eis subiectam sic tallient et extenuant quod eam in ultimam dejiciunt paupertatem . . . Item quidam in pignore recipere nolunt sed arant homines in necessitate constitutos ad vendendum sibi bona sua, non dantes eis quantum ad valorem bonorum quartam vel quintam partem: hoc pacto addito, quod si placuerit venditori futuris temporibus bona eadem pro tanto precio ab ipsis eminentibus iterum emere, hoc eis licebit, medio tamen tempore ipsi eminentes fructus, redditus et obventiones gratis levare debebunt sine computo quocunque, ut sic usura ipsa falso colore quesito inter contractus bone fidei computetur" etc. Statutum Arbogense super usuris, 1412. (Reuterdahl l. c. p. 109. 110).

„Vi tala stort om rikets frihet och weta dock intel hyar hon fins
 „igen, medan kyrkan och ridderskapet i andra riken, som arfriken äro,
 „ej allenast njuta sina gamla friheter, utan hafva mycket större än vi
 „här någon tid fingo. I andra länder hafva Biskopar hela land, slott
 „och städer: här må en man ej hafva ett hus orifvet der han måtte
 „vända ett par oxar uti, när dem så lyster. *In Ungaria audivimus*
 „*esse 72 Ducatus et comitatus, et sufficit unicuique;* här kunna de
 „näppeligen lida en Grefve. Spörjen derom, och om den tjenst de göra
 „der i riket. Vårt rikets frihet hänger på kyrkan och ridderskapet,
 „ty allmogen skall alltid lika göra sin årliga skatt, gästning och dags-
 „werke, deruti de ingen frihet njuta, ty kronans skatt och ingäld bör
 „icke minskas. Och ty när kyrkan och ridderskapet ej njuter sin gamla
 „frihet på sina bönder, är här ingen frihet taga, utan deras gods läggas
 „öde för de många husbönder. Och så blifver kyrkan och ridderskapet
 „först fördrifne, och sedan derefter Kronan utan all tvekan, när de äro
 „borta, som skulle hjelpa försvara när omtränger. *Et idcirco sitis ex-*
 „*treme sollicitus sapere dictorum regnorum policiam, pro bona direc-*
 „*tione nostrorum. in tempore opportuno*“^o).

Swad det geistlige Frigods angaaer, da gif denne Biskop-
 pens Frygt for „Frihedens Undergang“ snart i Opfyldelse.
 Den ved Reformationens Indførelse med alle de geistlige Stif-
 telse's Gods efterhaanden foretagne Reduction brød Hierarchiets
 Magt, og bewirkede den største Forandring i Jordelendommens
 Fordeling. Kronen og Adelen vandt, hvad de Geistlige tabte.
 Almuen's oeconomiske Stilling undergik derimod ved denne store
 Omvæltning ingen betydelige Forandringer **) , undtagen at

^o) Handl. rör, Skand. Hist. XIII: 119. 120. Brevet er skrevet Aar 1524 og stilet til Petrus Benedicti, som da gjorde en Udenlandsreise.

^{**}) Besterås Reces indeholder om Skattejord allene den almindelige Forskrift: „gånge tillbaka, ehuru länge hon hafver bortlo warit“ Dette användtes saaledes, at Skattejorden ikke gif tilbage til Odelsmændene (Bördemännen), naar disse vare Bønder; men den tilfaldt for Storfedeel Kronen. Vel finder man, at Bønder paa egen Haand have fulgt Adelsens Exempel, og „rap- pat gods och gårdar“ fra Kirkerne; men Kongen forbød Sligt i

Skattebyrderne i Almindelighed formindskedes under Gustav den Førstes Regiering, som Folge af en ordnet Huusholdning og Kronens egne forsøgede Indtægtskilder. Høveriplichten vedblev dog, ligesom tilforn, og den private blev for Landboerne endog strengere ved Husbondsskifte*). Det er bekendt, at Bondeoprørene for en stor Deel foraarsagedes af Adelens nye Herredomme, der for Almuen var baade mere trykkende og mere forhådt, end de Geistliges. Under Overgangen fra den gamle til den nye Orden var Misbruget grændseløst, og Landboernes Stilling saa meget mere usikker, som baade Kronen, Adelen og de Geistlige paa een og samme Tid søgte at gløre deres Fordringer gjældende imod dem. Da et „sällsamt snack och tal“, i Særdeleshed i Smaaland, var opkommet over, at Kongen til Kronen havde inddraget ogsaa

Placaten om Kirkegods af 26de Mai 1538, og ved flere andre Leiligheder. Drnhjelm omtaler blot et eneste Tilfælde, i hvilket Kongen (ved Nar 1535) har givet Stadsfæstelsesbrev for en Bonde paa et Gods, som denne havde vundet tilbage fra Kirken; men i en Resolution af 30te Aug. 1558 skriver Kongen derimod: „Att emedan en, benämned Sven Andersson gifvit K. Mt. tilkänna om en gård, som hans framl. slägt hade gifvit till en kyrka, och en annan hans slägtinge vid namnen Erik Andersson, en bonde, har löst igen från kyrkan och sålt sedan en bonde, och efter bemälte Erik Andersson icke borde lösa samma gård från kyrkan, emedan han var en Bonde, icke heller hade någon rätt till att sälja det bort, derföre ogillade K. Mt. samma inlösning och köp, och efter Sven Andersson hade ju så god rätt att lösa det ifrån kyrkan, som hem. Erik Andersson, och han upplåtit Kgl. Maj. sin rätt, derföre skulle K. Mts. Landhofogde vederkännas samma gods.“ See Drnhjelm m. Fl. *Relation om Kyrkogodsens reduction* (Handl. rör. Skand. Hist. XXII. S. 321. 359).

*) Ogsaa ved Forlehninger kom mange af de reducerede Godser allerede i Gustav den Førstes Tid under Adelen. Nar 1546 erholdt f. Ex. Abraham Ericsson Juleta Klosters Gods med Høveri af alle Kloster-Landboerne i Sognet (ibid. S. 333). Stundom bortforlehnede Kongen (paa Tid efter Behag) hele Sogne „både Skatte- og Kronebønder med all konglig ränta“ (Handl. rör. Skand. Hist. XVII. p. 231).

Sognepræsternes og Sognekirkerne's Godser med deres Landboer, imod Bederlag i Tlende, ihvorvel Westerås Recess ikke indeholder Noget om en saadan Reduction: saa forsvarer Kongen denne Fremgangsmaade som foreskreven af Nødvendigheden og af Landboernes egen Ultraa efter at komme under Kronens Beskermelse: „forty samma preste- och kyrkolandbönder hafva så ganska ringa försvar haft af prestarne, utan hvar man (snarast sagdt) hafver påckat och öfverfallit dem, likasom de icke hade varit Sveriges undersåtare, så väl som andre.“ Men „på det att presterne ej skulle hafva skäl att klaga“, forunder Kongen dem, „att de måge behålla de stommar, som vid kyrkorna vara kunna, samt de dagsverken, som hos nämnde landbönder falla pläga, likasom de dem tillförene haft*“). Kronens Skattebönder derimod, som eiede flere Gaarde end de selv dyrkede, kunde liqe saa lidet nu, som under det foregaaende Tidsrum's Lovlöshed, fordre Höveri af deres Landboer, da de ei engang med Sikkerhed kunde gjøre Regning paa at komme til at oppebære Jordafgift af dem. Vel tillod Kongen i Begyndelsen, at Bøndernes Landboer, naar de kun udredte den aarlige Skat til Kronen, maatte erlægge Jordafgift til deres Hussbönder, endskönt han nedsatte sammes Beløb**); men endelig forbød han dem

*) See Placaten om Bederlag d. 9de Julii 1547. Fra ovennævnte Tillæbelse har Kongen dog gjort Undtagelser; thi allerede i det følgende Aar skrev han til en Foged, at han skulde tilsiqe alle Kirke- og Præste-Landboer til at gjøre deres Höveri ved Gripsholm. Ornhjelms Relation l. c. S. 343.

**) See Mandatet om Skattebönder's Landboer (i Upland) af 15de April 1541: „Hwarföre hafue wij gjort en sligh stadge med samme skattebönder's landthoor, så att the efter thenne dag icke skole giffua theris hussbönder så stift affradt, som the hertil gjort hafue, utan ett måtteligit och skjelig affradt, så att the ju måge behålle then tredje eller fjerde part aff samme affradt inne

ganske og aldeles at yde Skat (= Jordafgift) til nogen anden end Kronen*). En naturlig Folge af de Anstuelser, der lidt efter lidt havde gjort sig gjældende, at Skattejorden tilhørte Kronen, var, at den offentlige Hovepligt, der paa laae Skattebønder og Landboer, som en Skat til Kronen, forverledes med den private Hovepligt, som Kronebønder havde at tilsvare som en Kronens Indtægt; og paa samme Maade forverledes det Hoveeri, som Almuen skulde gjøre til Kronens Slotte og Gaarde, med det, som Kongen i Egenkab af privat Jordeier havde fornødent til Dyrkelsen af de mange Godser, hvilke han inddrog, eller ved Reductionen tog til sig som sin Arv og Gie**).

med siig, til byggingz, opå thet the skole haffue thess. bettere magt och empne (att) byggie och förbättre same Cronones hemmen både i ene måtte och andre, och utgiøre oss och Cronan thess redeligare then årlige skatt, som them med rette böör, så skole våre fogter haffue ther ett noge upseende opå, att för sådane treadingh eller fjerde part af affradet måtte också årligen bliffue bygt före, så att same part icke eller unytteligen förskingrad eller forkomen bliffuer".

*) 1551 den 26de Mai. See Geijer, Sv. Folkets Hist. II. S. 116. N. 6. — I en af Eric XIV udsedt „Instruction och Befalningh ther K. Mts. Fogter, så wäl Herrets- och Gårds Fogter, som och andre, skola sigh efter rätta och ställe" paabydes, at „ingen Bonde skall bliffwa tilstadd at hafwa mera skattjordh under sigh, än som han sjelf kan sijke och fare, eller och hans Barn och slächt kunna besörje, och göra Cronan lijka rätt uthaf. Finnes thet att Bonde tager Skatt af Bonde, hafwe wilkoret och förbrutit godset under Cronan, efter som Sveriges lagh förmähler" (!). Instructionen, som vi citere efter et Manuscript, er vel ikke dateret; men af flere indvortes Criterier antage vi det for afgjort, at den tilhører Eric den Fjortendes Regiering, og sandsynlig Aaret 1563; eftersom en Gaardsfogeds Instruction, efter hvad vi et Sted have seet angivet, i dette Aar blev udsedt.

***) 1546, den 16de Martz, skrev Dronning Margareta Lejonhufvud til Märta Sture: . . . „Angående thet mandatzbref, som Svante Sture war begerendes aff K. Mt., att the thuosogner ssom han vdij förläningh haffr af K. Mt., nemligh Miörcköö och Grodinge, skulle were honom behielpeligh att före kalksteen eller andre dagsverk,

Den svenske Almues Hovedpligt fik en ny og anseelig Tilvæxt, da Gustav I. mod Slutningen af sin Regiering begyndte at anlægge de saakaldte *Uvlöggarde**). Saadanne

Szåå haffue wij nw forstådt, at same bönder utan vår befallningh hafte kört hijdh til Grijbssholm same steen och såå gott som wij same steen inthett behöffe, hwad wi hadom tilfforende wist Swantes wijllie ther om, hade wij k:nn och gerne tilscressuit vår befalningsman, att han skulle ijcke bekömmrett för:ne sogner mett same dagswerck; men efter thij nw såå skeedt är, wijde wij ennw ingen annan rååd, vthan att Swante bruker weluillughedh och gode ord, såå ingen skualler, wplopp eller whyre ther aff kome kunne" etc. See Wieselgren, De la Gardiska Archivet I. S. 71.

- *) Det er bekiendt, at det horte til Gustav den Førstes mindre berømmelige, men, som Geijer meget vel har viist (Sv. Folkets Hist. II. 126—28) under den da herskende Tidsaand, og ved de Forhold, som Kongens personlige Stilling til Folket under hans Regiering medførte, mindre paaafaldende og lettere taalte Egenstaber: at Gustav, især i sine ældre Aar, deels overlod sig til en ganske egenraadig Handlemåde i mange af Rigets indre Anliggender, og deels henfaldt til Sierrighed, eller Tilsvielighed til at samle privat Formue, undertiden iffe allene paa saadanne Maader, hvorved han iffe spurgte meget efter, om Almuen overhovedet, eller enkelte Besiddere, fræntedes i gammel Rettighed; men endog ved smudsige Midler, som vel i den Tid neppe ansaaes derfor. „Vid *Salberget*, der, såsom vanligen vid større grufvor, den tiden var Fristad för alla, utom gröfre Brottslingar“, måtte äfven „lösa Quinnar, som lågo der på deras Skalkhet och onda lefverne“ betala Konungen 2 öra i veckan“: Geijer, anf. St. S. 124; (for den Tid ingen ubetydelig Afgift). Man vil i øvrigt kunne mindes, hvor kort det endnu er siden, at et lignende Slags Indtægt toges af Palais royal i Paris. 1537 begyndte Gustav paa ny, efter at den tybste Krig havde udtømt hans Stat, at samle paa Sølv; men klager siden over, at Dadesfeiden (1542—43) kostede ham, hvad han i 7 Aar havde samlet. Smidertid efterlod han, som gamle Historier berette, ved sin Død fire store hvælvede Kiebere fulde med Sølv; og en Deel Magaziner, opfyldte med kostbare Varer. Til de Midler, Kong Gustav prøvede paa, for

Gaarde, hvortil ofte velbeliggende Skattegaarde udsaaes, skulde ifølge Kongens Befalinger oprettes for Kronens Regning i alle Sogne over hele Riget, med Undtagelse af Nordland, hvor blot nogle faa anlagdes*). Men til Vederlag for det

at forsøge sine Indtægtskilder, hørte ogsaa det umiddelbare Landbrug, som baade han og hans Dronning Margrethe (Geijer, II, 125) gav sig meget af med. For at drive det i det Store, var det, at han i de fleste Landskaber i Riget lod oprette saa kaldte kongelige Avlsgaarde, eller store Skattegaarde af Krongodsset, som Kongen fratog Bønderne, der hidtil havde besiddet dem mod en vist nok ringe Afgift, og lod dem drive for sin egen Regning; saaledes at Bonden, om han forblev ved Gaarden, gik over til enten at blive et Slags Avlsforvalter, eller Jorpagter. Paa nogle af saadanne Gaarde anlagde Gustav og hans Dronning store Meierier; paa en stor Deel lagde han Ryttere i Borgelseie; og man seer saaledes, at Kongens Plan overhovedet har gaaet ud paa, baade at opbygge Landbrug i Riget, at lægge Grund til en fast Stamme af Krigsfolk i Landet, og at forsøge sine egne Indtægter. De omkringboende Bønder maatte ogsaa gjøre Dagsværk (Geijer, II, 126), hvilket vi derimod ovenfor see, at Erik XIV. vilde have affattet. Overhovedet, som denne Historieforfatter pttter, viser Kong Gustavs Fremgangsmaade i dette og mere, at han ansaae og behandlede Riget som sin Eiendom.

Red.

*) Frosteri Krigslagsfarenhet I. S. 39. Geijer, l. c. II. 125. — Den 28de Jan. 1556 skrev Kongen til Lure Persson og Göstaf Fincke: Såsom Wij för någon tid sedan lothe skrifwe Eder til om de afwelsgårdar, Wij welle hafwe uprättade uti hvarje Sochn öfver heele Finland, till at hålle en hop Folck och häster uppå, att J skulle niteligen tillsee och uthwälje någre sköne plattser till at upretta sådane afwelsgårdar uti Nyslåtts län, Så är och Wår wilje, det J wille bestelledt etc. Af en, samme Skrifvelse vedföiet „Ordnung och undervisning för Red-Fougderne“ kan man nogenlunde slutte sig til Avlsgaardernes Størrelse, i det der siges i 15de §: Skall och Fougden till det troligaste upsökia uti hvar Sochn en den bäste och belägligasta afwelsgård, ther sinnas kan, med åcker, äng, utmark och skwattn, och man på samma gård kan hålle om året 100 kör, 20 eller 30 oxar, item 20 hofmande hästar, ther till Stodh

Arbejde, Bønderne maatte forrette ved disse Gaarde, fritoges de ogsaa, under Gustav den Førstes Regjering, for en stor Deel for Krigsfolkets Indquartering og Underholdning, i det Ryttere og Soldater omlagdes i Borgeleie paa Avls-gaardene og underholdtes af deres Indtægt. Det er ikke sandsynligt, at Gustavs Planer heri kom til Udførelse i deres hele Udstrækning; men Indretningen fik dog tilstrækkelig Fastsæthed til at give Almuen Anledninger til mangfoldige Klager over de derved forarsagede Uleiligheder og Misbrug. Saaledes beretter een af Erik den Fjortendes Nar 1566 udsendte „Kunskapare“ (Speidere), at han i Dalarne har hørt Bønderne klage over, at naar de i Høstens Tid skulle høste Hø eller føre Sæd i Huus ved Kongl. Maj. Gaarde, og det da træffer, at der kommer en liden Regnbyge, maae de drage hjem; siden sender Fogden atter sine Folk efter dem og holder dem fængslede paa Gaarden, indtil enhver maa give Fogden 5 Mark Humle, — om saadan Humle kommer Kongl. Maj. tilgode, vide de ikke*). Maa skee det var saadan Klage, der formaaede Erik til at udstede følgende Forfrisk til Fogderne: „Gårdarne skola utaf Häradsfogdarna blifva befordrade med legofolk, och skaffas dertill så mycket som behöfves till att bruka och berga åker och äng: ty K. M. will inga dagswerken hafva vid Gårdarne**). Men denne Befaling

och annan ung boskab. See Bjelkes: Tal i Wettensk. Acad. om det första lyckliga tidehwarf under Gustaf I. Bil. No. 6.

*) Handl. rör. Skand. Hist. XXIV. 159.

**) Erik den Fjortendes ovenanførte Fogde-Instruction. Om Høveri til Kronens Slotte og Fæstninger siges i samme Instruction: „Og efterdi Kongl. Maj. fornemmer, at med forbemeldte Dagsværks Hjælp pleier meget uskikkelig at tilgaae: derfor vil Kongl. Maj. at Fogderne herefter saa skulle forholde sig. Naar nogen Foged bliver tilsagt af Borgmesteren (Burmästaren) eller den, som Befaling haver over Dagsværkerne: da skal han enten selv komme tilstede, eller forskikke nogen af de Dienere, som følge ham, for at

blev sandsynligvis aldrig, eller i det mindste kun for en kort Tid adlydt; thi i Johan den Tredies Tid gjorde Bønderne Høveri til de Aulsgaarde, der bibeholdtes for Kongen under egen Drift, ligesom tilforn*). Samme Konge befriede dog størstedels Almuen fra det Høveri, som var indført og brugtes ved Aulsgaardene, i det han, under sin bestandige Pengeforlegenhed, fandt det fordeelagtigere for sig, at bortforpagte de fleste af disse Gaarde til Bønder, for at besiddes under samme Vilkaar som andre Kronens Gaarde**). Men dersom Kong Johan i denne Henseende tildeelte Almuen en Fordeel, saa besværede han den derimod desto haardere paa anden Maade med ulovlige Hovarbejder og Kiørkler af mangfoldig

besørge, hvor mange Folk, der til enhver Tid behøves, og efter som Tidens Løslighed er til, skal Fogden lade dem indfinde sig. Hvilken Bonde som derimod forsømmer efterat han er bleven tilsagt, og ikke gjør sine Dagsværk i rette Tid, han skal gjøre det Dobbelte, før ethvert som han bliver tilbage med."

*) I Rigs-Registraturen for Aar 1591 findes herom følgende Brev af 15de Mars s. A.: „Efter som det hidtil er tilgaaet usikkert og uagtomt med Agerbrug, Engbjergning og i øvrigt med andet Arbejde, som paasees burde ved vore Aulsgaarde . . . derfor forordnes som følger: Først ville vi hermed have forordnet til Agerbrug og Engbjergning af de nærmest omliggende Sogne saa mange Bønder til enhver Gaard, som dertil hører Lønderland af Agerjord, og skal hver Bonde tildeles een Lønderland at pløje, saae, høste og føre i Huus. Ligeledes skal ogsaa hver Bonde aarligen ved sin egen Hielp slaae og indbierge i Huus af Gaardens Enge fire Læs Hø; saasom og Alle i Forening skulle holde Gierderne om Enge og Agre ved Magt; og saaledes som de efter Stangetal deles imellem dem, skulle de siden altid holdes i lovlig Stand; hvorimod vi igien afsætte Bønderne to aarlige og to Hielpedagsværk, som de tilforn pleiede at gjøre Os. Men hvor denne Hielp ikke fuldkommen kan forslaae til Engbjergningen, der skal vor Foged i næstliggende Herred saaledes handle med Undersaatterne, at de hielp til at bierge samme Hø og føre det i Huus; og skal han derefter for samme deres Umage give dem nogle Lønner Os, saaledes som sædvanligt pleier at være" o. s. v.

**) Geijer, l. c. II. 254. Bergfalls Rec. i Skandia VI. 99.

Art, hvorpaa ikke allene „Menige Mans“ fra de fleste Egne i Riget paa Herredagen 1582 fremførte Klagemaal^{*)}, men ogsaa Raadets alvorlige Forestillinger, 1589, ere talende Bevisser.

„Utom hjælpkørslor och dagswerken utöfver lag (siger Raadet blandt Andet) hade undersåtarne måst erlägga nya hjälpgårder, ofta tre eller fyra gånger om året. Under 12 eller 16 år hade Konung Johan årligen lofvat minska, men i dess ställe ökat skatterna. Den oskickliga och dryga hofhållningen gjorde också mycket dertill; likaså de bygnader af slott, gårdar och kyrkor, dem Konungen emot råd låter uppföra, hwilko fastän hans Majestät icke tror dem kosta mycket, likväl ofta kräfva dagswerken och körslor, som äro olideliga for den utblottade almogen. Bönderna komma småningom af sig, tegarne blifva oplöjde, skörden allt mindre, och man ser nu på många ställen småskog växa upp, der fordom var åker och äng, och kring bygden vandrar med käpp och tiggarsäck den fordom välmående bonden.“^{**)}

Denne Skildring af Almuens Tilstand paa den Tid er uden Tvivl sand; men forsaqvadt den angaaer Krone- og Skattebönderne, maa Marsagen til den Röd, hvori de vare komne, for en væsentlig Deel søges i en Omstændighed, over hvilken det ei laae i Raadets Interesse at klage. For Johans Regiering deeltog nemlig Frigodsets Landboer i Kronehoverslets Hjælp^{***)}; men efterat Kongen havde udstedt de for Abelen saa yderst vigtige Privilegier af 8de Julius 1569, kom denne

*) See Stjernman, Riksdagars och Mölens beslut. I. 339. Paa Söllentuna og Waltuna Herreders Besvaring svarede Kongen: „At dersom Bönderne vilde forstaffe Os saa mange Leiefolk til Ladegaardene, som nöbndigen behöves for at drive Agrene, vil K. Maj. lade dem blive fri for at dyrke dem; men at bierge Sæden og Høet i Huus, dertil maatte de hjælpe, saaledes som tilforn har været brugeligt.“ Andre Herreder fik til Svar „att K. M. ej kunde göra någon annan ordning, än som nu i en lång tid varit hafwer“, eller „at bönderne skulle låta sig finnas välvilligt ott utgöra sina dagswerken, ehvar som fogden dem til K. Mts. gagn och bästa warder tillsägandes.“

**) Fryxell, Berättelser ur Sv. Hist. IV. 99.

***) See f. Ex. Ridderskabets og Abelens Reces d. 3die Aug. 1562.

Byrde til at bylle paa Krone- og Skattebønderne allene. Ändock (hedder det i disse Privilegier) wære gode mäns af Adelen egne Landböndar alltid hafwe warit förpflichtige uthi alle Landsänder öfver hele Rijket göra theras dagswercke till wår Slott och Gårdar, så hafwe Wij dock gunsteligen efterlåtit, att the efter denna dagh i så måtto måge blifwa förskonade, och allenast göra sådane dagswercken theras egna Herrer och Husbönder*). Denne Frihed stadfästades siden i alle følgende adelige Privilegier, og sidst i dem af 1723, og derved er det ogsaa forblevet indtil nærværende Dag.

Men en langt større Forandring tilveiebragtes, ei allene i Krone- og Skattebøndernes Hovepligt, men i deres Stilling i Almindelighed, derved, at de, som Folge af Forlehninger, Pansjættelser, Mageskifter og Salg af Kronens Gods og Indtægter for en stor Deel kom under private Personers og fornemmelig under Adelen's umiddelbare Herredomme. Under de arvelige Grevskaber og Baronier, for ei at tale om de store fyrstelige Lehn, henlagdes hele Herreder, baade Skatte- og Krone-Gaarde, til ewindelig Eiendom, hvorved der i Forlehningsbrevene benyttedes samme Formular, som i private Kiøbebreve. Vel gjordes der endnu i Dronning Christina's Tid herved det Forbehold: at Skattebøndernes Byrdsret (Bördsrätt, Forkiøbsret) skulde blive uforkrænket og dem forbeholdt; men da der lægges til, at Grever eller Baroner ei skulle have Magt til at fortrænge Skattebønderne fra deres Byrd (Börd) utan god vilje deras, som lag säger: saa indeholdt Forbudet selv en tilstrækkelig Foranledning til de idelige paaflagede Misbrug. Paa samme Maade forbødes det i Forlehningsbreve, at paa lægge Undersaatterne i Grevskabet eller Baroniet større

*) See Åbo Tidningar for 1782 S. 270, hvor Privilegierne af 1569 ere trykte.

Skat, Jordafgift eller andre Udredninger, end der blev paalagt „Kronens Underfaatter“; men dette ophævedes igien for en stor Deel ved Tillægget: „Men att förbättra godsens laga skatt eller eljest, efter som rätt och skäl vara kan, förmera räntan, skall fritt stånda och efterlåtet varda“^{*)}. Mængden af de arvelige Eehn fik, under visse Modificationer, en anseelig Foregelse ifølge Norrköpings Beslutningen af Mar 1604^{**}); og i Henseende til Antallet endnu betydeligere, skøndt sædvanligen ikke saa store, vare de Forlehninger af Gaarde og Indtægter, som „till lön och beställning“ eller „till underhåll“ efter Johan den Tredies Tid vare begyndte at gives, ogsaa til Krigsfolkene; ligesom Lønningerne for Embedsmændene i Almindelighed fra de ældste Tider udrededes paa samme Maade^{***}). De Vilkaar, under hvilke deslige Forlehninger befattedes, gjorde dem for Jordbruget endnu fordærveligere, end de arvelige Eehn; thi da Besidderen blot for en ubestemt Tid kunde gjøre Regning paa at nyde Indkomsterne af Godset, søgte han ogsaa i Hast at drage al muelig Fordeel deraf, fordrev uden Forskiel Skatte- og Kronebønder deraf, eller forarmede dem ved vilkaarlige Paalæg. Gustav Adolph bestræbte sig forgieves for, ved Forordninger og utallige særskilte Skiermebreve at beskytte den betrængte Almue. I et saadant Skiermebrev af 31te Mai 1613 for alle bortforlehnede Bønder i Finsland, hvor Voldsomhederne drevs mest uforfæmnet, beskriver

*) See Johan den Tredies og Christinas Forlening paa Westerviks og Stegeholms Grevskab (i Sievers: Westerviks Stads Hist. och Beskrifning S. 357. 373).

**) Jvfr. Nordstöm, Bidrag till den Sv. Samhällsförfatningens Hist. I. 207.

***) Forst i Regieringsformen af 1634, § 48 opstilledes den Grundsætning, at Embedsmændenes Lønninger skulde være visse og bestandige. Jvfr. Resolution paa Adelsens Besværing d. 29de Mars 1649, § 2.

han Tilstanden i den Egn af Landet saaledes: „Og er med Sandhed forebragt, hvorledes næsten Alle af Adelen i Finland fast utilbørligt handle med deres Bønder som de bekomme i Forlehnning, at de saaledes udsuge og udtvinge og udarme dem, at Mange nødes at overgive Gaardene og drage bort derfra, hvorved de blive aldeles øde og udyrkede; hvilket mest skrives sig derfra, at eftersom den, der har Forlehnningen i Besiddelse, mener at være uvis om, hvor længe han kommer til at beholde den, saa agter han intet om, hvad Bonden kan have Raad til at udgive. . . . Men han tager fra ham Ro og So og Alt hvad han eter, og giver saaledes Bonden reent til Præker (rätt hosliten). Og naar han nu saaledes har gjort Gaardene øde og fordærvede: saa kommer han igjen og beklager sig over, at han ingen Nytte eller Indtægt haver af Forlehnningen, efterdi Gaardene ere blevne øde; og begierer da at faae andet Gods i Stedet, som kan være i bedre Stand. Saaer han da saadant Gods, handler han ikke bedre dermed end med det forrige. Nogle, som have Forlehnninger, lægge ogsaa Gaardene øde, for at de selv kunne komme til at dyrke Jorderne, og allene tage Nytten deraf. Ja de tvinge endog de øvrige Bønder, som de have i Forlehnning, til at dyrke bemeldte Agre til Fordeel for Huusbonden; hvorved de Bønder, som sidde i nogen Velstand, paa den Maade blive dobbelt betyngede, at de baade skulle dyrke de øde liggende Gaarde til Lehnsmændens Nytte, og tillige deres egne Jorder, hvoraf de selv skulle give Skat og Skyld; hvilket i Længden bliver dem til den Grad for svært, at de omsider, ligesom de Andre, maa forlade det Altsammen, og gaae saa godt som med Tiggerstaven Landet rundt*). Ogsaa angif Almue's særskilte Besværinger paa Rigsdagen 1617 fornemmelig

*) Hallenberg, Gustaf II. Adolfs Hist. II. 739.

Tilbagekaldelsen af Forlehninger, især fra Personer, der ei vare i Raadet: „emedan Bönderne icke förmådde uthärda den tunga, som förläningsinnehafvarne dem tillfogade genom „gästning, skjutsning och Herre-arbete“; og Kongen tilbagekaldte virkelig samme Aar, saavel som paa andre Tider, mange Forlehninger*).

Naar Kronens Eiendomme maatte pantsættes til Afhjælpning af Fornødenheder, dens visse og uvisse Indtægter bortforpagtes til enkelte rige Personer og Interessentskaber, indtraf de samme Uordener, uagtet Kongens fornyede Forbud derimod**). Hertil kom Krongodsernes Salg, der truede med tilsidst ganske og aldeles at tilintetgjøre Bondestandens Frihed. Denne Fremgangsmaade havde i sig selv været mere nyttig end skadelig, dersom man, som i Begyndelsen, havde indskrænket den til at tillade Beboerne paa Kronens Gaarde at indfri disse til Skattegaarde; men saasnart man vedtog den Maade, udelukkende til Adelen under fri Eiendomsret (Frälsemannarätt) at bortsælge, ikke allene Kronegaarde, men ogsaa Skatten eller Afgiften til Kronen af Skattegaarde, saa rammede Tabet i lige høj Grad baade Kronen og Almuen. Da Johan den Tredie, i Patentet af 7de Marts 1582, bevilgede Kronebønder „tillstånd att köpa Bordesrätten“, gjorde han det Forbehold, at de saaledes til Skattegaarde folgte Kronegaarde aldrig maatte besiddes af Adelsmænd eller

*) Hallenberg, l. c. IV. 641. 642.

**) See Mandatet af 17de Mai 1622, hvorledes det skal holdes imellem Forpagterne og Almuen; Kongl. Resolution paa Almuens Besværligheder af 20de Decbr. 1627; „Vi-Affskedet“ af 7de April 1621 § 1: „Ingen Arrendator fördriste sig att besvära Bonden medh något dagzwärke öfver them som införde äre i årlige räntan, med mindre han bonden betalar, eller af uthägorne dagzwärkerne efter vår wärdering afkortar.“

Standspersoner, men ene af Bønder*). Carl XI. hylde samme Grundføtning, og det varede længe inden Gustav Adolph afveg derfra. Paa Rigsdagen 1617 besværede han sig over, at Krongodser, Frigodser (Frälsegods) og Skattegodser, blandedes med hinanden; at Adelsmænd ikke lode sig nøje med Adelsrettigheden til at nyde og have Frigods, men formeente ogsaa, uden Straf og Paatale at kunne slutte Kiøb med dem, der vare boende paa skatkyldig Jord, naar de ikke svigagtigen droge Kongens Indkomst til sig, men af samme Jord udredede Skat og Skyld, som andre Bønder; hvilket Kongen dog ansaae for ulovligt, og at Skattejord ikke burde komme i Adelsmænds Hænder; thi derved traadte Adelen Skattebønderne for nær, for saa vidt de ei kom til at nyde godt af deres lovlige Ret til selv at holde Ryttere for deres Gaarde, og saaledes forhverve sig fri Eiendomsret eller Selveierret (Frälserätt). Kongen foretrak, saa længe han kunde, at pantsætte Krongodser, især til formuende Borgere; men efter 1620 maatte han flere Gange gribe til det Middel, at sælge Gods fra Kronen til de Rigere blandt Adelen med evig Skattefrihedsret; hvorved han stundom udstedte særskilte Skiermebreve for Beboerne paa de bortsolgte Godser, for at Kiøberne ikke skulde astvinge dem højere Paalæg eller flere Dagsværker, end de forhen havde pleiet at yde til Kronen**). Ogsaa de ordinære Indtægter af flere Skattegaarde bleve nu paa samme

*) I endel saadanne Kiøbebreve forekomme følgende Forbehold: „De skola ock förenämnde hemman till ingen af Adelen eller Frälset sälja, pantsätta eller bortbyta, utan till Wåre och Kronans egne landbönder, Som Oss och Kronan all ränta och rättigheter af samma hemman årligen utgöra förmå ock kunna.“ I andre hedder det, at Gaardene ei maatte sælges, pantsattes eller mageskiftes bort til nogen af Adelen, „eller Frälset,“ ikke heller til Præster, Fogeder og Skrivere, men allene til Bønder. Hallenberg, l. c. I. 340.

***) Hallenberg, l. c. IV. 569. V. 131. 145.

Maade bortfulgte; thi allerede paa Rigsdagen 1627 klagede Almuen over, at Kjøbere af saadanne Indtægter anmassede sig Skattebøndernes Ret, plagede dem med usædvanlige Paa- læg, og bøde til at drøve dem fra Gaardene og deres Odelsret (Bördsrätt)*). Dronning Christinas Formynderregjering folgte ligeledes i Nodens Tid mange Krongods- og Skatte- gaardsindtægter, baade vilse og uvilse, udelukkende til Adelen. Da det opdagedes, at Nogle af Adelen havde kjøbt Gods med Skattefrihed, „icke för sig eller sitt stånds ledomöter, utan för ofrälsamän, sitt eget stånd till förfång och vanhedar“, besluttede Regjeringen, at de Adelsmænd, som havde tilladt sig saadant Underløb, „skulde inden-Nat og Dag igjen indløse Godset af de uadelige (ufric) Besidderes (Ofrälsamäns) Hæn- der, eller have baade Gods og Kjøbesum forbrudt**). Der- hos „resolverades att den Kongl. Regeringen inga Krono- gods till Skatte ville försälja“ — en Beslutning, der paa den Tid var mere uretfærdig end skadelig for Krongods- og Skatte- bønderne, i det Skattegaardene i alle Tilfælde paa een eller anden Maade kom i Adelsens Hænder. Vel folgtes Indtægterne af Skatte- gaarde allene paa de Vilkaar, at Kjøberen skulde nyde Ind- tægten og adelig Frihed paa Gaardene, uden Krænkelse for Bøndernes „Skatterätt“ (= Rettighed til at staae i Forhold til Kronen, som dens umiddelbare Skatte-Bønder), og Rettighed til et at fortrænges derfra, „med mindre köparen eller hans arvingar dem deras rätt och rättighet lagligen kunde af- handla“; men Høvertarbejder og Udskrivninger bleve for det Meste de „lovlige“ Midler, hvorved de adelige Kjøbere

*) Refol. paa Almuens Besværing, af 24de Decbr. 1627, § 4.

**) Raadsprotocollen ang. Krongodsernes Salg, findes tilligemed nogle til samme Sag hørende Acta fra 1638 til 1652, trykte i Handlinger rör. Skand. Hist. XI. XII. XIII.

formaede Bønderne til at afstaae Gaardene. Raadsherrerne fortaug ikke de Betænkkeligheder ved Krongodsernes Afhændelse, der havde deres Grund i gjældende Love; men de søgte at forsvare Fremgangsmaaden ikke blot ved Rigets Forlegenhed, der var den mest talende Grund, men ogsaa dermed, „att gödsen i Adels hænder skulle bättre brukas och excoleras  n af den gemena man“; hvorved Kronens Indkomster, som Følge af forøgede Told- og Accise-Indtægter, skulde snarere forøges end formindskes*). Imod denne sidstnævnte Grund anførte de ufrige St nder igjen: „at selve Fornuften og den daglige Erfaring beviser det Modsatte; thi det er naturligt, at Enhver agter og passer sit eget bedre end en Andens. Gamle Ruder  og Tegn, tilligemed Landets Historie, v dne om, at den Tid, da Bonden, som andre Folk, raadede for Huus og Jord i Landet, stod Sverriges Ager og Mark saa opdyrket og besat med Folk, som den knap herefter vil blive; saaledes at man deraf ikke kan see, at Landets Cultivering nu er mere forsømt end i fordums Tider; undtagen der, hvor Bonden ved Udskrivningen (til Krigsh eren) og ved Afgifternes Forhøielse er bleven saa svækket, at han efterhaanden har maattet lade sit Agerbrug synke, og tilsidst overgive sin Gaard i Husbondens Hænder; og dersom man

*) See Handl. r r, Skand. Hist. XXI. 96. 130. XXII. 288. Derimod have vi ingensteds fundet den Grund paaberaabt, som man har tillagt Axel Oxenstierna: „at Godserne skulde bedre bruges af Private, end af Kronen;“ eller „at Krongodsernes Bestyrelse af Staten medførte mere Tab end Fordeel; hvilken sidste man snarere kunde vente sig af Eiendommens mangefold forh iende Afkastning, naar de kom i private Hænder.“ (see Geijer, Sv. F. Hist. III. 438. Fryxel, l. c. VIII. 241). Denne Grund havde allene kunnet anføres for Salget af de under Kronens eget Brug værende Kongsgaarde og Domainer; men de Godser, der solgtes, vare allerede i i Forveien, i det mindste for Størstedelen, private Personers (nemlig Skatte- og Kroneb nders) Eiendom eller Besiddelse.

„nøiere vil betragte den Cultivation, som nu skeer, da vil man
 „befinde den at være af saadan Art, at den allene sigter til
 „deres private Nytte, som ville besidde Landet; men i sig selv
 „er den høist skadelig (allt som skadligast) for Kronen og de
 „øvrige Stænder. Thi hvor mangen redelig og velholden
 „Bonde er ved denne Cultivation dreven fra Huus og Gaard
 „og er derved styrket i Fattigdom og Glendighed. Eigesaa hvor
 „mange af de bedste og herligste Godser (nemlig Krongodser),
 „ere med deres frugtbare Agre og Marker forvandlede til Herre-
 „gaard, Hestehaver og Enge; eftersom til en Herregaard læg-
 „ges og tages 10, 15 til 20 Bønder, hvilken Herregaard siden
 „af de andre Bønder maa passes, drives og høstes, uden at
 „agte paa, at de maa udsætte og forsømme deres Pleie og
 „og Høstetid, hiemme ved deres egne Gaarde*^{*)}. Ogsaa Re-
 „gleringen klagede ofte over det Underfløb og „Jurendreieri“,
 „som dreves ved Opbyggelsen af de mange Sædegaard
 „(säterier)**^{**)}. Derved formindskedes for Kronen deels Ros-
 „tieneften, i det Recessen af 1562, om blot visse Sædegaar-
 „des Fritagelse derfra, ei efterlevedes, deels Skatterne, eftersom det
 „saakaldte Sædegaardsgods (sädugårdshemmanen), eller alle
 „de Gaarde, der laae inden en Mill omkring Sædegaarden,
 „efter Udstedelsen af Privilegierne af Aar 1569, ogsaa var skattefrit,
 „— en Frihed, der vilkaarligen udstraktes endog til adeligt Gods,
 „der laae udenfor Frihedsmillen, indtil saadan Misbrug i Privilegiet

^{)} De tre ufrige Stænders Supplication ved Rigsdagen 1650 om Kron-
 godsernes Tilbageløsning; trykt i Lönboms Handlingar till K. Carl
 XI:s Hist. X. 70 ff.

^{)} 1636 den 9de Octbr. yttrede endog Rigs-Cantsleren (Drensierna) i
 Raadet: Skall frit stå att bygga pro arbitrio Sättesgårdar, och fri-
 kalla så många gårdar, då lærer herpå följa revolter i Landet; ty
 i sådant fall måste lasten tandem komma på Krono- och Skatte
 (Hemman) allene. Lönbom l. c. X. 46. Handl. rör. Skand. Hist.
 XXI. 158.

af 1644 endog formelig blev billiget*). Det var saadanne Udviklinger af den gamle Sædegaardsfrihed, der, i Forening med Krongodsernes Afhændelse i det 16de, og endnu mere i det 17de Aarhundrede, foranledigede Opkomsten af de store Herregaarde, og gjorde Hveriplykten for de tiliggende Bønder saa byrdefuld. Christina's grændseløse Nedslen med Krongodser er almindelig bekiendt**). Ogsaa udbrod de ufrie Stænders Misferoielse paa Rigsdagene under hendes Regiering almindelig***), og i flere Egne af Landet sammenrottede Bønderne sig om ei at giøre Hveritil Herregaardene†). Under saadanne Forhold anholdt Adelen selv, paa Rigsdagen i Aaret 1649, om, at en vis Orden maatte blive gjort imellem frie Forbesiddere (Frälsemännen) og deres Skattebønder; men de sidste satte sig da haardt derimod††). Af Forhandlingerne paa Rigsdagen 1650, ser man, at Livegenskabet var nær for Haanden. Præsterne aftalte at indføre i deres Besvælinger: at de maatte faae Leiefarle paa Frigaarde, og at det maatte forbydes Adelen at have Magt over Frigods (Frälsehemmans) Folk, ligesom over deres liv egne Trælle, hvilket nu for det meste finder Sted. Bønderne klagede for Dronningen, at de bleve fængslede, satte i Haandjern, paa Træheste m. m., og en Bønde fra Upsala androg, at hans Husbonde havde fat ham paa en Træhest halvanden Dag og bundet

*) See Bihaget til Riksdagars og Mörens Beslut. S. 324.

***) See Fryxel, l. c. X. S. 158, 164, hvor der angives, at imod Slutningen af Christina's Regiering 3,170 Gaarde (Hemman) vare i Adelsstandens Haender; Sverrige og Finland talte paa den Tid i Alt 72,773 hele Gaarde (Hemman).

****) See f. Ex. Resolution paa Skattebøndernes Besvælinger den 19de Marts 1649.

†) Handlingar rör. Skandinaviens Hist. XXII. S. 137.

††) Resolut. paa Adelsens Besvælinger den 29de Marts 1649, § 10.

en stor Jernstang ved hans Fødder^{*)}. Saadant var en ulovlig Udstrækning af Gaardsretten, der ene angik Adelsens private Tjenere, og ikke deres Bønder. For at tilfredsstille Bønderne lovede Dronningen dem særegne Privilegier. Et Forslag opfattes ogsaa af Urel Drenstierna og benævntes „Ordnung emellan Ridderskapet och Adelen på den ena, och Skattebönderna på den andra sidan^{**}). Men Bønderne besværede sig paa ny over disse Privilegier, som vilde blive dem mere til Skade end til Nytte, og anholdt om, i det Sted at maatte rette sig efter Sverriges Lov og Jordbøgerne, hvilka voro dem Privilegier goda nog^{***}). Dette Forslag blev derfor aldrig sat i Værk, men i dets Sted optoges i selve Rigsdagsbeslutningen (§ 5) et Mæglingsforsøg mellem Adelen og Skattebønderne, af det Indhold: at de sidste skulde godvilligen yde deres Husbønder alle visse og aarlige Afgifter efter Kronens Jordbøger; hvortilmod det overlodes til Husbønderne og Skattebønderne selv, at komme overeens i Mindelighed om Antallet af Hielpenhovdage (Hielpedagsverken) og Kiørsler. Kunde ingen Overeenskomst imellem dem tilveiebringes, da skulde Landshövdingen bestemme, hvor meget Bønderne havde at udrede. Da dette Forsøg paa at sætte en Grændse for

*) Straffen var maassce laant fra Danmark, hvor den af en dansk Forfatter beskrives saaledes: „Ladegaarden var decoreret med den saakaldte Træhest, en Hæl sat paa Høikant paa fire Fødder; et Strafferedskab, som Mange vist endnu mindes at have seet paa Herregaardene. Paa Kanten af denne Hæl sattes Bonden, og Ladefogden i sin Bittighed forspnede Rytteren med Sporer; det vil siige, han bandt ham en stor Steen ved hver Fod; saaledes sad da Synderen, dinglende med Benene, saa lange det behagede Ladefogden eller Raadig-Herren.“ Mussen, Om de danske Herregaarde; i det Scand. Litt. Selsk. Skr. (Kbhvn 1827). XXII. S. 162.

^{**}) Forslaget er trykt i Handl. rör. Skand. Hist. XXI. 172.

^{***}) Dagbog ved Rigsdagen Åar 1650 af Jonas Petri; i Handl. rör. Skand. Hist. XXII. 60.

de Privates Vilkaarlighed, som let kunde forudsees, løb frugteløst af, lod Regjeringen de Regnskaber og Registre eftersee, som havde været førte ved Kronens Slotte og Ladegaaarde, for derved at udfinde, hvor mange Hielpenhovdage Skattebønderne i forskjellige Egne fordem havde pleiet at yde Kronen; og for at tilvelebringe en Liighed og Bestemthed i saadanne Præstationers Ydelse over hele Riget, med Undtagelse af Biergværks-egnene, udstedte Regjeringen den 26de Aug. 1651 en Ordning mellan Adelen och Skattebönderne*, af følgende væsentlige Indhold: Skattebønderne skulde være pligtige, til deres Husbønder i rette Tid at udrede alle aarlige, i Jordebogen indførte Paalæg in natura, og føre dem inden Laugmandsbømmets Grændser (innom Lagsagan) efter Lov og gamle Sædvaner. Egeledes skulde de, ligesom forhen til Kronen, saaledes nu til Husbønderne, yde alle de Adelen forundte extraordinære Afgifter, især den store Krigsstyr (stora landtågsgård), Bygnings- og Salpeter-Hielpen. Alle aarlige og i Jordebogen indførte Høvarbejder skulde Skattebønderne være pligtige at yde, enten med Arbeide eller med Penge, efter som Husbonden helst ønskede. Men for alle Hielpenhovdage, Hielpetorsler, Dyrehavehegninger, Enghøstninger og andre deslige Præstationer, som Skattebønderne forhen havde pleiet at yde til Kronens Gaarde, skulde de nu svare deres Husbønder (foruden de ordinaire aarlige Høvdage) 9 forsvarlige Spanddage og 18 forsvarlige Gangdage (Ökedagsverken og Drängedagsverken) hvert Aar; og naar de tilfagdes til Høvning, skulde de være pligtige at indfinde sig i rette Tid om Morgenen, og ei tøve til langt op ad Dagen. Endelig tillagdes, at dersom Skattebønderne*) godvilligen og uben

*) For tilfulde at forstaae de svenske Benævnelser *Skattebönder* og *Skattehemman*, og *Kronobönder* (hvilkke begge Classer oprindelig Historisk Tidsskrift. V.

Evang vilde gjøre deres Høveri lige med Frigodsbønder (Frälsebönder), imod Nydelse af Frigodsbønders Ret, skulde saadant staae dem frit for, et Tillæg, der lod Udveien aaben for Vi beholdelsen af de gamle Misbrug.

Ved denne Forordning gjordes saaledes en Begyndelse til Bestemmelsen af Antallet paa de faste Hverdage efter Gaardenes Størrelse (Mantalsdagsverken), hvad Skattegaardene angaaer; men derimod vedtoges ingen Forholdsregler for at lindre Byrderne for de Kronebønder, der ved Kronegodfers Afhændelse vare blevne forvandlede til Adelsbønder (Frälsebönder). Da disse paa Rigsdagen 1643 anholdt om, at maatte ligesom Forsædrene imod Skat og Paalæg besidde Gaardene uden at fordrives derfra, overlodes det til Husbondens og Beboernes Overenskomst, enten Husbonden vilde bestemme, at Beboerne maa blive paa Stedet, eller til rette Faretag skulle flytte og fare*); og i Rigsdagsbeslutningen af 1649 sanctioneredes udtrykkelig Adelsens Ret til at fordre allehaande Præstationers Ydelse i en ubestemt Mængde**).

Men fra Skattebøndernes Side anførtes snart, uagtet Forordningen af 1651, nye Klagemaal. Allerede det følgende Aar, eller paa Rigsdagen 1652, besværede de sig over, at Hverdagens Antal var saa stort, og at Høvertypigten var for

hørte til Kronens Bønder og modsattes *Frälsebönder*, *Frälsehemman* (o: Gaarde i Adelsens Besiddelse), som her i Almindelighed er oversat ved Frigods: behøves et næiere Bekendtskab med den overhovedet temmelig indviklede svenske Landbosforfatning, hvortil man bl. a. i Kort- heden finder nogen Oplysning meddeelt i Afhandlingen: „Om Sverriges Statistik, efter Forsell og flere Kilder, med et Tillæg“ o. s. v. af E. Molbeck. Kbhvn. 1835. S. 34—40. Red.

*) Resolution paa Almuens Besvælinger den 27de Nov. 1643, § 1.

**) „Vi af Ridderstabet og Adelen forbeholde os af vore Bønder vore fornødne Kiørskler og Vægter, samt Skydsning og Gjafteri, saa ofte vi finde det fornødent at fordre og lade dem gjøre af vore Bønder“. Stiernman, l. c. II. 127.

trykkende for de Gaarde, der laae langt fra Sædegaardene. En af Regieringen confirmeret Overeenskomst blev nu ogsaa truffen imellem Adelen og Bondestanden: at Skattebønderne skulde aarlig allene yde 6 Spandage og 12 Gangdage af en heel Gaard (Hemman)*), og af mindre Gaardstykker i Forhold derefter. De Bønder, der boede længere end 2 Mile fra Sædegaarden, skulde have Ret til, med Husbondens Samtykke, at betale disse Høvarbejder med Penge, saaledes at de for en Spanddag skulde erlægge 8 Ore, og for en Gangdag 4 Ore Solvmynt*). Fra den paa saadan Maade for de nævnte 18 Høvdage bestemte Indløsningspris, tilsammen udgjørende 3 Daler Solvmynt, have Høveripengene (Dagsverkspenn'ingar) deres Oprindelse, hvilke som en bestandig Afgift indførtes blandt „Mandtalærentens“ (Landgildens) Poster i Jordebogen, hvor de endnu, ved Siden af de saakaldte aarlige eller Jordebogs-Høvarbejder, henstaae som et de svenske Skatte- og Krongaarde paaliggende Onus.

Efterat vi nu have naaet det Tidspunkt, da ogsaa de extraordinaire Høvarbejder for Skattegaardene bleve, i det mindste ved Lov, bestemte, maae vi indskrænke os til at anføre nogle af de vigtigste i denne Materie givne Anordninger. — I Virkeligheden vedbleve de gamle Misbrug, og det var umuelligt at udrydde dem, saalænge Aarsagerne bleve staaende, eller

*) Læseren maa her og paa flere Steder erindre sig, at hvad man i Sverige kalder et *Hemman*, et *helt Hemman*, er i Almindelighed et betydeligt større Jordmaal (beregnet, som Hartkornet, efter Jordens Bonitet) end hvad der sædvanligen i Danmark udgjør en heel Gaard. Red.

**) Rigsdagsbeslutningen af 24de Decbr. 1652, § 7.

***) See Resol. 31te Maj 1655, angaaende Skattebøndernes Høveri; Resol. paa Almuen's Besværing 26de Novbr. 1660, § 6; Sd. Maj. Kongens Bestemmelse og Forordn. af 7de Decbr. 1660, imellem Adelen og Skattebønderne, angaaende det extraordinaire Høveri; Resol. paa Almuen's Besværing, 25de Septbr. 1675, §§ 1, 3.

faa længe Adelen lodes i uforstyrret Besiddelse af den største Deel af Sverriges Jord. Men Carl den Ellevtes gennemgribende Reduction brød Aristocrattets Magt, ligesom Gustav den Førstes Reduction havde brudt Hierarchiets, og med Jordeiendommens nye Fordeling undergik ogsaa Almuens Hoverspligt betydelige Forandringer. Paa de adelige Godser, der reddedes fra Reductionen, forblev vel den gamle Hoverspligt for det meste i sin gamle Form; men Opbyggelsen af nye Sædegaarde (säterier) forbødes*), og Antallet af de allerede tilværende formindskedes ved adskillige Indskrænkninger i den tidligere Sædegaardsfrihed**). I Sverriges nye Provindser, Skaane, Halland og Bleking, forundtes der Adelen store Friheder***). Imidlertid bestræbte Carl den Ellevte

*) Refol. paa Adelen's Besværing, 25de Octbr. 1686, § 39.

***) De Kongl. Forordninger af 6te Novbr. 1678 og 1ste Marts 1681 om Sædegaardes samt Grændsesteds Rettigheder.

****) I den, et Par Aar efter Carl Gustavs Død udsedte Malmö-Resces af 18de Septbr. 1662, § 8, havde Adelen i disse Provindser erholdt Forsikring om at maatte forblive i Besiddelse af de gamle Privilegier efter Haandsættningens Indhold, „bestaaende fornemmelig „deri, at Adelen beholder sin Ret til Hals og Haand og de sæd- „vanlige Birke- og Gaardsretter, hvorefter de hidtil have udøvet „Jurisdictionen: item sine Jura patronatus og gamle Ret til Tien- „den og det Kongelige Sagesald; iligemaade sine Friheder og Ret- „tigheder over sine Ugedagsbønder og daglige Tienere. Item ubi „Ægter (Frikøstler), Giæsteri og Skydning, forblive de ved deres „sædvanlige Maade og Maneer.“ Jvfr. Arnt Bernsten: Dan- marks og Norges frugtbare Herlighed. Kbhvn. 1656. Anden Bog, S. 144 ff. — Angaaende „Rå- och Rørsrettigheten“ i Skaane, Halland og Bahus-Lehn erklærede Carl XI, at „aldensind det „dermed er anderledes beskaftent, end i Sverrigs andre indenlandske „Provindser, saa fandt Kgl. Maj. for godt, for disse Landes gamle „Brug og bedre Kulturs Skyld, at forunde Ridderskabet og Ade- „len sammesteds, til deres vidtloftige og vanskelige Agerbrug, samt „anden mangehaande Fornødenhed og Tjeneste ved Sædegaardene, „en større Frihed end som Placaten „om Rå och Rör“ i Uminde- „lighed meddeles i Riget; hvorefter Adelen i bemeldte Provindser

sig dog, efter at han selv var kommen til Regjeringen, for at udslette de Spor af Livegenskabet, der især i Skaane i lang Tid holdt sig*). — Ved Reductionen, eller Inddragningen af saa mange og store adellige Forlehninger, blev det denne Konge muligt, at oprette den nationale Armee eller bringe Inddelingsværket i Stand**), — en Plan, som Dronning Christinas Regjering af Mangel paa disponible Gaarde havde maattet opgive. Til Embedsgaarde for Armeens Befalingsmænd anvendtes Kongsgaarde, Ladegaarde, Sædegaarde og almindelige Kronegaarde; og til Lønning og Underhold for Officererne bestemtes desuden Indtægterne af en Mængde Skatte- og Kronegaarde. Herved kom Gierne og

„skal nyde Ugedagsfrihed for deres Bønder i det Sogn, hvor Sædegaarden er beliggende; men ikke i Annexet eller i noget andet „Sogn“. See Kammar-Collegii Relation d. 5. Mai 1697 ang. Svenska Kammar-Verket. Stockh. 1768. S. 80.

*) Kgl. Refol. paa Luggude-, Biäre-, Nordre- og Søndre-Åsbo-Herrederes Klage af 12te Decbr. 1693, § 28: „Begiere de underdanigt, „at det maa staae alle Karle, enten de ere fødte paa Adelens eller „Kronens Gods, lige frit at modtage Gaarde, hvor det behager „dem; og at de ikke skulle tvinges til Adelens Gods; i det særdeles „Trud Andersson i Erarp klager over at være bleven erequeret for „6 Daler Solvmpnt, fordi han havde fæstet en Karl, der var født „paa Adelens Gods Vil Kgl. Maj. at saadan forøvet Mis- „brug og Slaveri snarest skal affattes; og at Kongens Under- „saatter ei maa behandles som Livegne og Trælle, men „blive beskyttede med Lov og Ret, saaledes at den, der er forurettet, „kan søge Vedkommende, til over sin Modpart at erholde al billig Ret.“

**) Den bekjendte, af denne Konge oprettede nationale Armees-Organisation; hvorefter Hæren bestaaer af faste udstrevne Soldater og Ryttere, der under deres hele Tjenestetid (med Undtagelse af Exerceertiden) leve som frie jordbrugende Huusmænd (Torpare) i det Huus, som anvises og udlægges til dem paa den Gaards Marker, hvis Besidder eller Besiddere (Rusthållar, Rotehållar), i Stedet for Jordafgift, maa underholde den inddrevne Rytter og Soldat, ved at give ham (foruden Huset med tilhørende Jordplet) visse Lønner Sæd m. m. aarligen, stille Rytterhesten o. s. v. Red.

Behoerne omtrent i samme Forhold til vedkommende inddeelte Militaire, som det, hvori de forhen havde staaet til Adelen; men Indtægttagernes og Indtægtydernes Indbyrdes Rettigheder og Pligter bleve dog nu noiere bestemte. Angaaende Hoverspligten fastsattes: at Bønderne ei skulde besværes med Skydsninger eller Kjørkler, foruden deres ordinaire, i Kronens Jordebog antegnede Hovarbeider, hvilke Bønderne skulde yde in natura, for saa vidt de ei boede længere end to Mil fra Embedsgaarden. Men om Skattebønderne, „till att afhörde sig den mödan“, vilde forene sig med Inddeelningshaverne (Brugerne af inddeelt Gods) og betale Hovarbeiderne med Penge, skulde de indfrie dem saa høit, som et Dagsværk kunde koste; hvortilmod Kronebønderne aldrig skulde være forbundne til at betale et Hovarbeide høiere, end 3 Mark Kobbermynt*).

Da adskillige Inddeelningshavere heraf toge Anledning til at betynge Bønderne med usædvanlig høie Hoverspenge, udstedtes følgende Forklaring over den nævnte Bestemmelse: Skatte- og Krone-Bønder, som boede 2 Mile nær Embedsgaarden, skulde yde deres Hovarbeider in natura; men dersom Inddeelningshaveren ei selv havde dem fornødne, skulde han ei have Ret til at bortselge dem til nogen Anden, eller til at affordre Bønderne mere i Penge, end Jordebogen og Kronevurderingen udvise. Vilde Skattebønderne selv indfrie Hovarbeiderne, skulde de betale dem efter Korntarten; men naar Inddelingsbesidderen fordrede, at Hovarbeiderne skulde indfrics, da skulde Bønderne ei være forbundne til at betale dem høiere, end efter Kronevurderingen. De inddeelte Gaarde, hvis Indtægter vare bestemte til flere end een Inddelingsbesidder, fritoges altid for Hovarbeiderne selv, og skulde allene

*) Kongl. Forordn. af 5te Januar 1684 for Ss. Maj. Kongens Tjenere under Militien og Land-Etaten, angaaende de dem tilslagne Gaardes Dyrkning og Brug, § 5.

erlægge denne Afgift efter Kronevurderingen^{*)}. Disse Bestemmelser beholdt længe gjeldende Kraft; og saa ofte Bønderne paa Rigsdagene besværede sig over, at Høvertarbejderne maatte ydes „under den travleste Høstid“, og at baade Høveri og Høveripenge affordredes dem, henvistes de altid i Resolutionerne til Reglementet af 1684 og Forklaringen af 1685^{**}). Men efterat den Kongl. Forordning af 15de Decbr. 1756 havde bestemt, at alle utnddeelte, eller Kronen forbeholdte Gaarde, skulde erlægge Forhøielse paa alle Høvertarbejder efter den aarlige Korntart: erklæredes i Resolutionen paa Krigsbefalingsmændenes Besværing af 26. Juli 1762, at ogsaa inddeelte Gaarde, der vare beliggende længere end 2 Mile fra Embedsgaarden, paa samme Maade skulde indfri Høvertarbejderne efter den aarlige Korntart, og ei, som forhen, efter den lavere Kronevurdering (det lägra Kronovärdet^{***}).

*) Kongl. Erkl. d. 7de April 1685.

***) See f. Ex. Resol. paa Almuens Klage, 11te Novbr. 1686, § 19; — 18de Novbr. 1693, § 1; og 10de Septbr. 1743, § 9. I den sidstnævnte Resolution tilføies: „Saaom Hs. Maj. vil, at de „Kongsgaarde eller Besiddere af Krone-Afgifter (Räntetägare), der „ei behöve allt det dem inden de 2 Miles Afstand tillagte Høveri „in natura, maa saaledes gjøre en Ordning imellem disse Høvbönder, „der, at de, skiftevis og i Proportion, kunne indfri deres Høveri, „og at ei, som der berettes hidindtil at være skeet, visse bestandigen „betynnes med Høvertarbeidet in natura, og andre derimod skedse „betale med Penge.“

****) Som Folge af ovennævnte Bestemmelse betales saaledes de i Rigsdagsbeslutningen af 1652 allene til 3 Daler Sølvmynt (den saakaldte Krone-Taxering) for hver heel Gaard beregnede Høveripenge nu paa den Maade, at disse 3 Daler efter Kronevurderingen forandres til 6 Spand og 12 Gangbage, efter den Priis der sættes paa Høveriet i den aarlige Sædtart (Capitelstart, *Markegång*). Fra denne Forhøielse af Høveripengene ere Capellangaarbe ved særskilte Resolutioner befriede. See Bönsdorff, Finlands Kameeral-Lagsarenhet. Helsingfors 1833. S. 95.

Angaaende Tiden og Maaden for Landgildehøveriets (Käntedagsverkens) Ydelse in natura, udstedtes endelig i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af indeværende Aarhundrede mere bestemte Forskrifter. Indtægtstagere have nu ei Ret til, under den travleste Høstid, at fordre alle dem tilkommende Høveridage; men disse skulle, i Tilghed med hvad der forud var fastsat angaaende Landboens Høveripligt, fordeles til Ydelse paa visse Tider af Aaret, saa at en Fierdedeel ydes om Vaaren, Hælvten om Sommeren og den tilbagestaaende Fierdedeel om Høsten. For en Gangdag ere Arbeidstimerne bestemte til 12, og for en Spanddag til 10, undtagen i October og November Maaneder, da Arbeidet, med Undtagelse af en Times Ophold, bør vedvare fra Solens Opgang til dens Nedgang. Til Høveriets Ydelse maa Bonden faldes tre eller i det mindste to Dage i Forveien, og efter at han i rette Tid har indfundet sig, skal Høvdagen regnes ham til Gode, om ogsaa Betærliget er utienligt til Arbeidets Udførelse. En Spanddag skal ydes med een Hest og Karl, eller i det Høieste med to Træddyr og een Karl, alt efter som Arbeidets Beskaffenhed kræver*). Den kongel. Forordn. af 20de Septbr, 1815 indførte endelig den vigtige Forandring: at saavel de Kronen forbeholdne, som til Inddelingsbesiddere og Andre overdragne Landgilde-Dagsværk, ei skulle in natura ydes af andre Afgiftsydere, end de, der boe inden een Mill nær de Gaarde, til hvilke Høvarbejderne ere ansatte; de længere borte boende skulle ikke allene være berettigede, men ogsaa pligtige til at indfri Høvertarbejderne efter Aarets Markgangspris; og hvorvidt de, der boe inden en Mills Afstand,

*) See Kongl. Brev af 6te Mai 1789 (cit. af Bonsdorff, l. c. S. 460); Resol. paa Almuen's Besværing, 21de Juli 1793 S 14; Kongl. Brev af 4de Febr. 1811.

skulle yde Høvarbejde, eller indfrte dem med Penge, beroer paa Overenskomst mellem Afgiftstagerne og Afgiftsydere; det er ikke engang nødvendigt, at en udtrykkelig Overenskomst derom træffes; thi hvad der er fastsat om andre Landgildeposters Opsigelse, gielder ogsaa for Opsigelsen af Landgilde-Hoveri *).

De Kongsgaarde, som efter Reductionen ei anvendtes til Embedsgaarde (Boställen) bleve i Carl den Ellevtes Tid for en stor Deel bortforpagtede paa visse Aar, efter forudgaaet Skyldsætning; andre forvaltedes endnu en Tid paa den gamle Vis for Kronens Regning, paa det at man saa meget sikkrere maatte kunne udfinde, hvilken af begge disse Driftsmaader, der for Kronen var fordeelagtigst **). Forpagterne erholdt Rettighed til ved Kongsgaardenes Dyrkelse at bruge Kronens Landgilde-Dagsværk (Räntedagsverken) fra omliggende Sogne og Herreder, i Anledning af hvilket bestandige Tvistigheder og Klager lode sig høre. Almuen anholdt paa flere Rigsdage om, at Kongsgaardene maatte udlægges til Bøndergaarde, eller i det mindste bortforpagtes paa saadanne Vilkaar,

*) Ved Undersøgelsen af de særskilte Tilfælde har Sv. Maj. Kongen ved Resolution af 15de Marts 1826 erklæret, at ovennævnte Kongl. Forordn. af 20de Septbr. 1815 ei maa anvendes i Spørgsmaal om Hoveripligten til Kongsgaarde og Embedsgaarde i Skaane; da den Kgl. Forordn. af 3die Decbr. 1812 bestemmer: at saasom der findes et særegt Forhold Sted med denne Forpligtelse, maa det i Henseende til samme forblive ved de særskilte Resolutioner og Anordninger, som derom allerede ere givne, eller herefter ville blive givne. — Det Kongl. Reglement af 7de Novbr. 1695 skulde saaledes endnu ligge til Grund for Landgilde-Hoveriets Ydelse til militaire Embedsgaarde i denne Provinds.

*) See Kammer-Collegii anførte Relation S. 77. I den sidste Halvdeel af det 17de Aarhundrede havde man ogsaa i Tydskland begyndt at bortforpagte Domainerne, saasom i Sachsen efter 1670, i Brunsvig-Lüneburg 1674, i Brandenburg 1684 og i Østerrig 1699. See R. D. Hüllmann, Geschichte der Domainen-Benutzung in Deutschland. Frankf. a. d. Oder 1807, S. 74 ff.

at Almuen ei til dem skulde yde Hoveri in natura, hvorimod Bønderne tilbøde sig at betale Hoverarbejderne hiere, end de i sig selv kunde være værd*). I Aaret 1766 paalagdes det Landshøvdingerne omhyggelig at undersøge, hvorvidt alle indtil den Tid under Kongsgaardene brugte Hoverarbejder skulde kunne ganske og aldeles indbrages, eller i det mindste for en Deel formindskes, og derhos bestemtes, at alle Bønder, der boede 2 Mile fra en Kongsgaard, skulde være frie for Ydelse af Hoveri, imod at de til Kronen erlagde Indløsning for samme efter den aarlige Sædtart**). Den omtalte Undersøgelse synes imidlertid ei at have medført nogen Virkning; thi først 1799 paabødes, at Kronehoveriet, der udgjør en særskilt Kronens Jordafgift (Landskilde, Hemmansränte), ei fremdeles skulde indbefattes under Kongsgaardsforpagtningen; for saavidt ei, efter nølagtig Prøvelse, saadanne Hoverarbejder ved eet eller andet Sted skulde findes uundværlige, da Forpagteren skulde have Lov til at benytte et bestemt Antal imod Betaling til Kronen efter Sædtarten***). Dette Forhold vedblev, indtil Rigets Ständer, der nu, i Følge Regleringsformens § 77, have Ret til at forskrive de Grundsættninger, efter hvilke Kongsgaardene skulde forvaltes, paa den overordentlige Rigsdag i 1810 besluttede: at det Kronehoveri, som har været Kongsgaarde og kongelige Ladegaarde tillagt, ikke ved nye Forpagtninger, under noget Vilkaar skal borttinges til Forpagtere; men det maa derimod af Gaardeierne selv indfries

*) See f. Ex. Resolution paa Almuens Besvær. 29de Juni 1752, §§ 46, 50.

**) Kongl. Brev af 13de Aug. 1766, bekendtgjort ved Kammer-Collegii Circulaire af 31te Octbr. f. A. § 7.

***) Kongl. Bekendtgjørelse af 17de Decbr. 1799, angaaende Kongsgaardenes Bortforpagtning.

og betales til Kronen efter den aarlige Markedspris eller Tare^{*)}. Saasnart Tiden for de endnu tilbageværende gamle Kongsgaardes Forpagtninger er udløben, kommer Hovetpligten i denne Henseende til at ophøre ganske og aldeles.

De ubestemte eller saakaldte Hjelpesovdage, der allerede i Middelfalderen affordredes Almuen udover de aarlige og i Henseende til Antallet bestemte Hovetarbejder, hvilke ere komne til at udgiøre en Deel af Gaardenes Jordebogsaagift, bleve omfider, som allerede er omtalt, ved Rigsdagsbeslutningen 1652 bestemte paa samme Maade; men allene for de under Frigodset hørende Skattegaarde, i hvis Landgilde dette Hovet opførtes som en ordentlig Afgift. Efter Reductionen, og ved Inddeelningsværkets endelige Ordning under Carl den Tjerte, anvendtes denne Regulering ei allene paa alle inddeelte Skattegaarde, men ogsaa paa de inddeelte Kronegaarde, hvilke sidst altsaa ei besværedes med mere Hovet end de første. Det Samme gielder ogsaa om Landgilde-Hovet af de uinddeelte Skatte- og Krone-Gaarde. Men uagtet alle saadanne Gaardes Hovetpligt paa denne Maade blev bestemt, forekomme derhos dog ubestemte eller Hjelpesovdage efter Reductionen, ligesom forhen. De have paa Rigsdagene stadig udgiørt en Gienstand for Bondestandens Klager, og mangfoldige, hinanden tildeels modsigende Resolutioner og Anordninger, der mere have indviklet end udredet Spørgsmaalet, ere Tid efter anden blevene udfærdigede derom. For nærværende Tid er man allerede længe sysselsat med endeligen at bestemme eller ophæve disse Hovetarbejder, hvorved man har fundet det fornødent at undersøge, hvorledes de ere opkomne. Herom har man iglen maattet svøve i megen Uvisshed, som en naturlig Folge af, at for de forskellige Egne have forskellige Forskrifter i denne Sag været

*) Kongl. Bekendtgørelse af 3die Decbr. 1810.

givne, og forskjellige Overenskomster været trufne. — Kun en almindelig Besvarelse af Spørgsmaalet om saadant Høveries Opkomst kan derfor fordres af os, og et saadant Svar have vi allerede for en Deel i det Foregaaende søgt at give. De ubestemte Arbeids-Præstationer, der endnu ydes af en Deel Gaarde i flere Provindsler, ere nemlig ikke en i sildigere Tider, og efter Landgilde-Høveriets Fastsættelse opkommen ny Forpligtelse; de ere allene en Fortsættelse af de vilkaarlige Paalæg af dette Slags, der i fordums Tider vare saa almindelige. Hielp-hovdagene have været ydede, eller ydes endnu, deels til kongelige Enehaver og Stald-Enger, deels til Dyrhaver, Kongsgaarde og Ladegaarde, hvad enten saadanne Ladegaarde ere blevene bibeholdt for Kronens Regning, eller overdragne til private Personer. Da Kronens Gaarde og Indtægter i det 17de Aarhundrede ved Salg og Gaver meget vare formindskede, blev Arbeidet ved de Gaarde, som Kronen endnu havde i Behold, desto mere trykkende for de forholdsvis saa Bønder, der ei vare komne under Adelen. Da disse Bønder høiligen beklagede sig herover, var man vel undertiden betænkt paa at formindske og bestemme denne fra Arilds Tid ubestemte Arbeidspligt*);

*) Resolut. paa Almuen's Klager, 13de Decbr. 1644. § 12: „Hvad Konges- og Ladegaardens Dyrkning og Høstning, samt Dyrhavers Hegning og Vedligeholdelse, hvorover der næsten almindelig føres Klage, betræffer: Saa haver Hs. Kongl. Maj. til Sammes Kammer-Collegium ladet afgaae sin Befaling om at overveie, med hvor mange Hovdage hver Konges- og Ladegaard kan dyrkes og høstes, og hvorvidt de Hovdage, der ere beholdte under Hs. Kongl. Maj. og Kronen dertil kunne strække og forslaae. Og i Fald de Kronen tilkommende Hovdage ikke have gjort Tyldest, saaledes som der nu klages: da skulle Rigs-Kammerraaderne lade gjøre den Anordning, at bemeldte Konges- og Ladegaarde maae paa anden Maade og med Andres Hielp, uden Almuen's Overlast og ulidelige Besværing, blive dyrkede og høstede. Men hvad Dyrhaverne angaaer, da skulle de af Almuen til Hegnets Vedligeholdelse om disse, forsærdige og fuldføre deres visse og sædvanlige Farne. Med det Forrige,

men en saadan Plan findes ei at være bleven sværksat. Da Frigods-Stattebøndernes *) Hovedpligt til en Begyndelse bestemtes til 27 Hoveddage aarlig af en heel Gaard (et helt Hemman), ansaars dog dette Antal omtrent at svare til, og snarere at være ringere end at overstige de Hoveddage, som Stattebønderne forhen havde pleiet at yde til Kongsgaardene **). I det Hjelpehoveddage vedbleve at ydes til de Krone-Ladegaarde, der ei paa een eller anden Maade bleve afhændede, gjorde man ogsaa Paastand paa saadant ubestemt Dagsværk for de Kongsgaarde, der ved Reductionen faldt tilbage til Kronen. Da flere af disse Gaarde siden anvendtes til Embedsboliger for høiere militære og civile Embedsmænd, kom Besidderne i Nydelse ikke allene af de underliggende Gaardes Landgilde-Hoveri,

som Almuen ei magter at holde vedlige, skal der i lige Maade overveies i Kammeret og Ordre desangaaende tilstilles Rigs-Jægermesteren, hvorledes dermed skal holdes og foretages“.

*) „Frälse-Skatteböndernas.“ Man har villet udtrykke Begrebet af *Frälsegods*, *Frälsehemman*, ved det danske Frigods, som nærmest svarer til Begrebet; skøndt alt *Frälsegods* (eller blot *Frälse*, som det ogsaa kaldes) i ældre Perioder var og kunde kaldes *Adels gods*.
Red.

**) Ordning imellem Adelen og Stattebönderne af 26de Aug. 1651: „Til den Ende have Vi ladet eftersee Kronens Fordebsøger, saa og de Regninger og Registre, som ved vore Slotte og Ladegaarde herover ere holdte, for deraf at see og fornemme, hvad Menigmand af Stattebönderne i Vor Hr. Faders Tid, saavel i det ene som i det andet Lehn og Provinds have ydet, og været vant og skyldige ved Kronens Ladegaarde og ellers i andre Maader at gjøre. Det ene nu imod det andet lignet og overveiet, see og befinde Vi, at der paa saadanne Tynger har været ringe Forskiel, men den ene Kant af Landet betyngt med Gød, og den anden med noget Andet, i Overensstemmelse med, som Kronens Tær og Landets Bestaaffenhed og Natur det helst haver krævet. Nu paa det, at der af Stattebönderne ikke maa af deres Herrer og Husbønder blive fordret noget mere, end de tilforn til Kronen have ydet og baaret, men de heller i Noget nyde Lindring og Lise“, o. s. v.

hvilket var det eneste, der i Inddelingen med iberegnedes, men ogsaa af de tillagte Hielpes-Hovdage*). Efter adskillige Forsøg paa at bestemme deres uviste Arbeidspligt, forordnedes det omsider, at inddeelte og uinddeelte Gaarde ei skulde besværes med mere eller andet Hovveri, end deres Jordebogs-Hovveri og andet Dagsværk, hvortil de ere skyldsatte og staae i Kronens Jordebog; hvor Hovarbeider bleve ydede in natura, burde de anordnes for hver Gaard paa eet eller to Steder, og for de nærmeste Gaarde paa Kron-Engene**). Overensstemmende med denne almindelige Bestemmelse, udstedtes ogsaa efterhaanden paa Almuens Besværinger flere særskilte Resolutioner, som paa nogle Steder befriede Bønderne fra alle Hielpeshovdage***);

*) Kongl. Erklæring af 7de April 1685 over Reglementet for Aaret 1684: „Skulle de Bønder, som fra Aarids Tid have været vantede at gjøre Hovveri til Kongsgaardene, herefter tilsvare samme efter Skik og Sædvane, saavel som ogsaa de, hvem Hs. Maj. ved sær egen Anordning dertil har forpligtet, dog alene paa Ager og Eng; saasom siige Kongsgaarde, der ere Gouverneurerne og Lands-høvdingerne eller Officiererne tillagte, og have stor og svær Dyrtning og vidtloftig Høstning, ellers skulde i Mangel af nogen Bistand komme til at ligge øde og brak; . . . dog forbeholder Hs. Kongl. Maj. sig selv al ældgammel Rettighed og Almuens sædvanlige Pligtarbeide i en og anden Maade, naar og hvor det til Hs. Majestats Tjeneste Behov gøres“.

***) Kongl. Brev af 24de Januar 1744 og Kongl. Erklæring af 8de Januar 1748, § 4.

****) Da Almuen i 7 Herreder og et Blergdistrict i Nerike besvarede sig over den Byrde, der paa laae den ved Høstningen af Kongsengen eller den saakaldte Alo-Ång, der var anvist paa Landshøvdingens Løn, blev der resolveret: at, aldensund det Hielpeshovveri, der er udenfor Gaardens Skyldsatning, ikke er af samme Bestaffenhed, som de i Gaardens Skyldsatning, tilligemed andre Afgiftsposter, opførte Jordebogs- og Landskats-Hovarbeide, i Følge hvoraf Ingen bør besværes med andre og flere Hovarbeider og Afgifter, end Gaarden er skyldsat for; for dets Skyld og saasom det Kongl. Brev af 12te April 1748 bestemmer, at Kongsgaardene af Almuen intet Hielpeshovveri videre bør nyde, hvorved Grunden til en formeentlig Almuens Forpligtelse til i dets Sted at yde Hovarbeidet til den nævnte

men samtidigen med saadanne Resolutioner forekomme andre, hvori Almuens Begiering om en saadan Befrielse aflaaes, paa den Grund, at Almuen for Hjælpehovedagene erholdt Betaling, hvilken dog sielden oversteg den for længe siden fastsatte og nu altfor utilstrækkelige Krontaxering af Landgilde-Soveriet*). I midlertid fik Krigsbefalingsmændene, i Anledning af den fattede Beslutning om den ubestemte Arbeidspligts Ophør, bevilget: at de til Embedsboliger og Rusthold inddeelte Kongsgaarde maatte holdes ved Hævd med de sædvanlige og hver af dem tillagte Hovedage og Arbejder, efter de Resolutioner, enhver saadan Embedsbolig eller Rusthold kunde opvise; samt at i det mindste ingen Udbring deri maatte skee, inden fornøden Undersøgelse paa vedkommende Sted var skeet, hvorhos Regiments-Cheferne (Krigsbefålet) besværede sig over, at de Hjælpehovedage af Sogne og Herreder, som efter deres For- mening ved Inddeelingens Begyndelse havde været overdragne til Kongsgaardene og Bostederne, i sildigere Tider vare blevne indbragne. Herpaa resolveredes: at, endskøndt der ved eet eller andet Regiment gaves nogle til Embedsgaarde (Boställen) bestemte større Kronegaarde, der havde nydt, eller endnu nøde visse Hjælpehovedage, saa vare dog hverken disse eller noget andet Bosted ved Inddelingen af Carl den Ellevte begavede med Hjælpe-Dagsværk; men Sverriges hedengangne

Eng aldeles er bleven ophævet og falder bort; imedens fremdeles Almuen ved Kongl. Brev af 1744 og Kongl. Forordn. af 1748 er bleven fritagen for alle extraordinaire Paalæg, hvad de end kaldes, Hjælpehøveri, Dyrehavshugning eller andet: Thi finder Hs. Kongel. Maj. det billigt, at befrie Almuen fra Hjælpehøvnings Hjælp til Høstningen af bemeldte Eng, for Fremtiden. Resolut. paa Almuens Klager d. 29de Novbr. 1756, S 43. — Paa samme Grunde befriedes Almuen i Store Lina Sogn ved Resolut. af 2den Decbr. 1766 fra Hjælpehøvnning til Kron-Engen *Hushagen*.

*) See Resol. af 29de Novbr. 1756 angaaende Hjælpehovedage til Kongsholms- og Strømhølm's Ladegaarde og Stald-Eng.

Konger havde forundt dem en saadan Understøttelse til deres vidtstrakte Eiendommers tilbørlige Drift og Vedligeholdelse, uden fast Beregning af samme i Inddelingen. Da saaledes ikke den mindste Rettighed, som ved Inddeelningsværket var bleven tilslagt Krigsbefalingsmændene, nogenstunde var bleven inddragen, og Hielpenhovdagene hverken beregnedes Almuens paa deres Gaardes Jordebogsafgift og Landgilde (Mantalsränta), eller den derfor nød nogen Eindring eller anden Erstatning, end den ringe og efter Omstændighederne lempede Betaling, der ydedes af Bostedernes Besiddere: saa fandt Kongen, at Krigsbefalingsmændene ei havde nogen skielig Grund til at klage*).

Men uagtet alle Resolutioner og Anordninger vedblev Hielpenhoveriet for det meste dog at bestaae. Paa Rigsdagen 1789 fornyede ogsaa Bondestanden sin gamle Anholden om Befrielse fra alt Extra- eller saakaldte Hielpenhoveri til Kongsgaarde, Bosteder og andre Krone-Ladegaarde, naar det Jordebogs- og Landgilde-Hoveri, for hvilket Gaardene vare skyldsatte, tilbørligen ydedes. I Anledning heraf fik Kammer-Collegiet Befaling, uophødelig, i Landskhövdingens og Almuens Nærværelse, at lade undersøge, ved hver Kongsgaard, Embedsgaard eller Krone-Landgaard i Sverrige, i hvilket Forhold Hielpenhoveriet for en større eller mindre Deel, eller ogsaa heelt og holdent, strax eller i Fremtiden, kunde ophøre, og det uden Tab for Kronen, samt uden at omstøde indgaaede Contracter**). Man behøver ikke at vide mere om Resultatet af disse Undersøgelser, end at Spørgsmaalet endnu den Dag i Dag i Hovedsagen staaer paa samme Punct. En Forandring i Henseende til-Hoveripligt til Krone- og Stald-Engene har vistnok

*) Resol. paa Krigsbef. Besværing, 11te Febr. 1748, § 13, og 18de Aug. 1752, § 19.

***) Resol. paa Almuens Besværing d. 21de Julius 1793, § 14.

siden været vedtagen; men denne er ikke foranlediget ved nogen af de omtalte Forholdsregler. Thi da Bøndestanden ved Rigsdagen 1809 besværede sig over Høveripligten i Almindedelighed, med Hensyn til den Skade og det Tab, som derved forvoldtes Almuens egne Gaarde og Jordbrug, toges der i det mindste saa meget Hensyn dertil, at en Beslutning blev fattet, om Ophøret af alt det Hjælpehøveri, der var lagt til Kongsgænge og Staldgænge, saasnart de gamle Forpagtnings-Contracter, disse Landgaarde vedkommende, vare udløbne*). Men i Henseende til det Hjælpehøveri, der skulde gives til Kongsgaarde og Krone-Gjendomme, samt visse militære og civile Embedsgaarde, forordnedes allene: at da Forholdet med dette Høveri var meget forskielligt, saa at en almindelig Bestemmelse derom ikke passende kunde udstedes, vilde Kongen, paa Vedkommendes Ansøgninger om Fritagelse derfra, særskilt yttre sig i ethvert Tilfælde efter Omstændighederne**).

Siden har Bøndestanden ved flere Rigsdage fornyet sine Besvælinger angaaende samme Gienstand; men Resolutionerne have altid indeholdt, at saadanne Spørgsmaal skulde behandles i Overensstemmelse med nybnævnte Anordning. Forst ved den 1841 tilendebragte Rigsdag gjordes der endelig et mere afgjørende Skridt til Affkæffelsen af den ubestemte Høveripligt. Stænderne afgave nemlig da under 30te Decbr. 1840, en underdanig Skrivelse til Hans Majestæt af følgende væsentlige Indhold: Til at bevirke Lindring i de trykkende Byrder, som Almuen i adskillige af Rigets Landstaber under et længere Tidsrum har maattet bære, i Følge af saadanne Høvnings- og Arbeids-Forpligtelser til Kongsgaarde og Embedsgaarde, der ei grunde sig paa Gaardenes Skyldsetning eller paa

*) Kongl. Brev d. 14de Mai 1810 og d. 3die Decbr. 1812.

***) Kongl. Brev d. 3die Decbr. 1812.

Inddeelningsværket, maae Rigets Stænder hos D. K. Majestæt i Underdanighed begiere, at D. K. Majestæts Befalingsmænd maatte erholde naadig Befaling om at foretage en fuldstændig og noiagtig Undersøgelse, angaaende saadanne i Gaardenes Afgift og Skyldsetning ei indbefattede Høveri- og Arbeids-Forpligtelser, som in natura ydes til de Kronens Gaarde og Giendomme, der som Bosteder o. s. v. ere tillagte Mænd i Embede og Tjeneste, eller overdragne til offentlige Indretninger; hvorved det bør oplyses, hvorledes disse Forpligtelser ere oprundne, og hvorpaa samme grunde sig; hvorfor D. K. Majestæts Befalingsmænd i de Tilfælde, hvor de omtalte Forpligtelser ikke nærmere ere bestemte, burde søge at tilvejebringe saadanne Overenskomster, hvorved, i det mindste for Tiden efter nuværende Embedsgaards-Besidderes Afgang, et vist Antal Hovdage bliver bestemt; imedens det derimod maatte beroe paa Bedkommende selv, i de Tilfælde, hvor de ei enes om den Hovnings- eller Arbeidspligt, der skal ydes, at udføre deres Paatale derom paa lovlig Maade. Egeledes have Rigets Stænder, for deres Bedkommende besluttet, at Forpligtelsen til in natura at yde de omtalte Arbeids- og Hovnings-Skyldigheder for Fremtiden skal ophøre; dog saaledes, at de nuværende Besiddere af de Gaarde og Land-Giendomme, der ere i Nydelse af samme, for deres Besiddelsestid hævdes i de nu gieldende lovlige Rettigheder; samt, at der, i Stedet for Hovnings- og Arbeids-Forpligtelser, til Bedkommende erlægges contant Bederlag for det Høveri, som paa nys omtalte Maade vorder bestemt, hvilket Bederlag beregnes efter Aarets Kornart. Og maae Rigets Stænder til Slutning i Underdanighed anholde om, naar den paagieldende Undersøgelse er foretagen, og Bedkommende ere blevne hørte, samt det er kommet under Overveielse, enten den Indløsning, der for oftnævnte Høveripligt vil komme til at erlægges,

„passende maa kunne inddrages i Statscasen, imod Anslag af Staten for dem, der vare berettigede til Nydelsen af Høveri, eller paa hvilken Maade der ellers meest passende kunde forfares dermed: at D. R. Majestæt ved næstkommende Rigsdag maatte behage at afgive naadig Proposition om Sagen til Rigets Stænder“.

I Anledning af denne Stændernes Skrivelse har Hs. Maj. siden, ved Brev til Kammer-Collegiet af 3die Februar 1841, befalet Landshøvdingerne at foretage Undersøgelser om Oprindelsen af bemeldte Høveripligt, og at tilveiebringe Overeenskomster om sammes Bestemmelse til et vist Antal Høvdage; hvorefter disses Udelse in natura, imod Indløsning, skulde komme til at ophøre. Forsamlinger mellem Inddeelningsbesidderne*) og de Høveripligtige omkring i Selmene, have ogsaa allerede fundet Sted i Sverrige; og endskjøndt Resultaterne endnu ikke ere bleven offentliggjorte, kan man ansee det for afgjort, at Hielpenhøvdagene eller det ubestemte Høveries endelige Ophør paa de nævnte Vilkaar ei længere skal kunne forhindres. Thi Almuen i Sverrig vil uden Tvivl ansee det for en Binding, at kunne fric sig fra en ubestemt og trykkende Byrde; og da Inddeelningsbesidderne erholde fuldt Bederslag for hvad der fragaer dem, kan Staten med Grund afflaae de Fordringer, der fra deres Side mueligen vil kunne gøres om en vedvarende Nydelse af Hielpenhøveriet in natura. Saa snart denne Regulering er bleven tilendebragt, opkommer altsaa et nyt Slags Høveripenge, eller en bestandig, visse Gaarde paaliggende Skat, hvis fierneste Grund ene kan søges i forgangne Tiders tilfældige Bevillinger og stundum i vilkaarlige

*) „Inddeelningshafvarne“ s: Officierer ved de inddeelte eller nationale Regimenter, til hvis Poster en vis Gaard, med tilhørende Jordegods, efter Reductionen er bleven henlagt i Stedet for Penning i Penge.

Misbrug, der i Aarhundrederes Løb saaledes have vundet Hævd, at de ei uden Statens og Privates mærkelige Tab paa anden Maade kunne affattes; uagtet en historisk Undersøgelse om disse Byrderes Oprindelse lægger for Dagen, at de i Følge Retfærdighed burde forsvinde uden alt Vederlag. Den Tid stunder maaskee ogsaa til, da man ligeledes i Sverrig vil være betænkt paa, at gøre en Foranstaltning om det endelige Ophør af Landgilde-Hoveriets Ydelse in natura; og den Omhu, Lovgivningen lægger for Dagen i at ophæve og bestemme den offentlige Hoveripligt, vil sikkerligen kraftig indvirke paa private Godseieres Overbeviisning, og formaae dem til ei blot at bestemme Landboernes Hoveripligt paa de nu formodentlig faa Steder, hvor dette Hoveri endnu er ubestemt; men ogsaa ganske og aldeles at affasse en Indretning, der i en væsentlig Grad hindrer Jordbrugets Fremskridt, og i moralsk og økonomisk Henseende virker høist skadeligt paa talrige Medborgeres Stilling.